

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

Szent István ünnepe alkalmából
a Magyar Köztársaság elnöke, *Mádl Ferenc*
a MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ARANY ÉRDEMKERESZT
(POLGÁRI TAGOZATA) kitüntetést adományozta
Donáthné Muntag Ildikónak,
az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetőjének.

A nemzeti kulturális örökség minisztere, *Hiller István*
magas színvonalú közgyűteményi munkájáért

SZÉCHÉNYI FERENC-díjat adományozott
dr. Horváth Tibornak,
az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
nyugalmazott főigazgatójának.

A könyvtári területen
hosszabb időn át végzett kiváló tevékenysége elismeréseként

SZINNYEI JÓZSEF-díjat adományozott
Yamajiné dr. Apor Évának,
a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
Keleti Gyűjtemény osztályvezetőjének;
Berke Barnabásnénak,
az Országos Széchényi Könyvtár Gyűjteményfejlesztési Főosztály
és Nemzeti Bibliográfiai Központ irányítójának;
Gellér Ferencné dr.-nak,
a debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár igazgatójának;
Pallósiné Toldi Márta PhD-nek,
a szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtár igazgatójának;
dr. Redl Károlynak,
az Országgyűlési Könyvtár tájékoztatási igazgatójának;
Szabó Sándornak,
a British Council Könyvtára igazgatójának.

**A kitüntetett kollégákra büszkék vagyunk,
kitüntetésükhöz szívből gratulálunk!**

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

13. évfolyam 9. szám

2004. szeptember

Tartalom

<i>Könyvtárpolitika</i>	
Könyvtár – esély a jövőhöz	3
<i>Fórum</i>	
Sáráné Lukátsy Sarolta: Hol a(z iskolai) könyvtáros mostanában?	7
Gale Virtuális Referenzs Könyvtár	10
<i>Konferenciák</i>	
Helyismeret – Digitalizálás – Európai Unió	12
Monok István: Helyismereti célú digitalizálás és a Nemzeti Digitális Könyvtár	14
Drótos László: Az elektronikus publikálástól az elektronikus könyvtárákig	20
Takáts Béla: Séta az erdőben	24
<i>Műhelykérdések</i>	
Balla Mária: A helyismereti információkeresés és a világháló	29
Balla Ildikó: Az információ és a könyvtár szerepe sikeres életpályák alakulásában	36
<i>História</i>	
Sántháné Antal Sára: Budapestről betűkben és bitekben	44
Fogarassy Miklós: Ködképek egy könyvtáros múltjából (6)	52
<i>Perszónália</i>	
Witthinghof Judit: Sándori Zsuzsanna (1957–2004)	56
Rády Ferenc: Benedek Jenő (1916–2004)	57
<i>Könyv</i>	
Bartók Györgyi: Könyvtári évszázad Hódmezővásárhelyen	59

From the contents

The 36th Annual Conference of the Association of Hungarian Librarians (12);
The 9th national conference of the Organisation of Local Studies Librarians (Association of Hungarian Librarians) about the relationship of local studies and digitalisation (the papers of *István Monok*, *László Drótos* and *Béla Takáts*) (14)

Cikkeink szerzői

Balla Ildikó, egyetemi hallgató; *Balla Mária*, a Kaposvári Egyetem főiskolai karának oktatója; *Bartók Györgyi*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Drótos László*, az OSZK munkatársa; *Fogarassy Miklós*, könyvtáros, esszéíró, kritikus; *Monok István*, az OSZK főigazgatója; *Rády Ferenc*, az OSZK főigazgató-helyettese; *Sántháné Antal Sára*, a FSZEK munkatársa; *Sáráné Lukátsy Sarolta*, könyvtári szakértő, Szeged; *Takáts Béla*, a Szolnok Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Wittinghof Judit*, a Richter Gedeon Rt. Műszaki Könyvtárának munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

Biczák Péter, **Borostyániné Rákóczi Mária**, **Győri Erzsébet**,
Kenyeri Kornélia, **Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, **Sz. Nagy Lajos**, **Vajda Kornél**

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4200 forint. Egy szám ára 350 forint
HU-ISSN 1216-6804

Könyvtár – esély a jövőhöz

2004. július 29–31-én rendezte meg a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 36. vándorgyűlést Miskolcon. Aki valamikor – remélhetőleg minél hamarabb – arra vállalkozik majd, hogy megírja a vándorgyűlések történetét, különös összefüggésekre mutathat majd rá. Nyilván tipizálni, típusonként csoportokba fogja osztani e rendezvényeket. Egészen biztos, hogy az MKE legutóbbi két vándorgyűlését (a tavalyi nagykanizsai, lásd 3K 2003. szeptember), valamint az ideit egy, a szokásosnál is szorosabban összetartozó, nagy belső kohéziót mutató, végtelenül tudatos megtervezésről árulkodó csoportba fogja majd sorolni. Az összefüggés, a kohézió ugyanis minden elmélyültebb vizsgálódás nélkül is szembeszökő. A két említett vándorgyűlés *egyetlen* nagyobb egység egymásra épülő, egymást folytató, kiegészítő részének tűnik, és feltehető, de egyben reménykeltő is, hogy a következő is ezt a tendenciát, az egymásra épülését fogja mutatni. Nehéz is szólni a mostani vándorgyűlésről úgy, hogy a beszámoló ne utaljon szinte állandóan az előzményre. Nos, a nagykanizsai vándorgyűlés *A könyvtár – kapu a világra* címet viselte, és témáját már előzetesen így jelölte ki:

„A könyvtár különleges helye ízekre szabdalt világunknak: kapu a munka, a tanulás, a kikapcsolódás és a társadalmi érintkezés világára. Az ember tevékenységének sokféleségében lehet jelen nálunk. A könyvtárról kialakult kép mégis valami más. Mit tud rólunk a felhasználó? Mit tud rólunk a társadalom? Mit engedünk megmutatni magunkból?” (No és természetesen erről is volt szó igen elmélyülten, igen sokoldalúan és differenciáltan Nagykanizsán.)

A mostani vándorgyűlés bejelentkező sorai sem kevésbé vereteseek, most is valódi lényegszemléletről árulkodók. Érdemes ezeket is igen nagy figyelemmel újraolvasni:

„Sok szó esik napjainkban az esélyegyenlőségről, esélykülönbségről, esélyteremtésről. Alapvető emberi jog, hogy minden ember egyenlő méltóságú személyként élhessen, mondja ki az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előremozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény. Az egyenlő esélyek biztosítása az Európai Unió egyik legfontosabb politikai célja, annak alapértékei közé tartozik. Az egyenlő esélyek biztosítására irányuló közösségi politika változó tartalommal ugyan, de az Európai Unió megalakulása óta a Közösség napirendjén szerepel. Az esélyegyenlőség biztosítása döntő feltétele a demokratizmusnak, az európai állampolgárrá válásnak. Demokrácia és esélyegyenlőség lényegileg tartoznak össze.

Az Európai Unióhoz való felzárkózásunk során előtérbe kerültek az egyenlő esélyek biztosításával kapcsolatos tennivalók, az esélyteremtés különböző szintjein megfogalmazódtak a feladatok. A hazai könyvtárügy stratégiájában is alapelveként jelenik meg az esélyegyenlőség biztosítása az információhoz való szabad és korlátlan hozzáférés terén.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete – a hazai könyvtárügy stratégiájával összhangban – kiemelt feladatának tartja, hogy az esélybiztosítás mikéntjének nem

egyszerű kérdésére válaszolva felmutassa a társadalom, az állampolgár számára a könyvtár nyújtotta széles körű esélyteremtést, az egyenlő részvétel lehetőségeit. Vallja, hogy nyitottságával, szolgáltatásai sokszínűségével, az információhoz való sokoldalú hozzáférés biztosításával a Könyvtár – esély a jövőhöz.

Az MKE 36. vándorgyűlését is ebben a témakörben, szellemben és címmel rendezi meg ez évben Miskolcon. A hátrányosság fogalmát komplexen értelmezve a rendezvény az egyes szekciókon keresztül a hátrányos helyzet más-más színterét, típusát (fogyatékossgal élők, kistérségek, az etnikai kisebbség, a szociálisan hátrányos helyzetűek, a nők, gyerekek, nyugdíjasok, stb.) vizsgálva mutat rá a könyvtárban hozzáférhető, megszerezhető esélyre, mert a jelen nyújtotta esély maga a jövő.

Ha kérdezik, miért kell mindezt tennünk? Mert közös a világunk!”

Talán nem is szükséges mondanunk, hogy a fenti, alapvető fontosságú szöveg szerzője az MKE elnökhelyettese, *Bakos Klára*. Amire külön is szeretnénk felhívni a figyelmet ebben a szövegben, az címszavakkal is jelölhető: Európai Unió, a könyvtáriügy stratégiája, a könyvtárak szerepvállalása. És e címszavak nyomatékosíthatják azt is, amit előljáróban fejtegettünk: a kapcsolatot az előző vándorgyűlés tematikájával. De külön is érdemes valamiről – még így általánosságban – szólnunk. Arról, hogy nem egyszerűen valamely kívülről, máshonnan jövő problematikát tematizált a vándorgyűlés, hanem mindenekelőtt egy belső fejlődés (stratégia!) eredményeképp törekedett szembenézni – még hozzá módszeresen és rendszeresen – a kihívásokkal. És ez a módszeresség és rendszeresség tette részint igen jelentőssé a vándorgyűlést, részint igen gazdaggá a programját. Hisz nem egyszerűen fontos vagy kevésbé fontos, de egymáshoz csak lazán kapcsolódó kérdéskörök pertraktálásáról volt szó (mint oly sok, egyébként hasznos eredményeket hozó korábbi vándorgyűlésen), hanem egyetlen, igaz, roppant szerteágazó téma mindenoldalú megközelítéséről. Ez elsősorban a szekcióülések anyagán látható és dokumentálható. Mielőtt azonban a valamiképp mégiscsak a legfontosabbra, a szekcióülésekre vetnénk egy pillantást, szólnunk kell a korántsem csupán protokolláris-reprezentatív plenáris üléséről.

Hogy mennyire nem csupán protokollról volt szó, azt már az egyébként valóban ilyen jellegű üdvözlő beszédek is érzékeltethették a hallgatósággal. Hisz a város és a megye vezetői elsősorban arról szóltak, megindokolva ezzel a vándorgyűlés helyszínének kiválasztását is, hogy Miskolc és Borsod-Abaúj-Zemplén megye szolgáltak terepül épp ennek a vándorgyűlésnek, hogy épp e város és épp e megye halmozottan hátrányos helyzetűnek bizonyult a rendszerváltozás utáni időkben, és arról, hogy miként sikerült a kultúra, a művelődés révén és segítségével kilábalniuk, miként sikerült esélyt teremteniük városuknak és megyéjüknek. (Igen szépen szólt erről a vándorgyűlés vendéglátójának, a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárnak az igazgatóasszonya, *Venyigéné Makrányi Margit* is: „A Vándorgyűlés idei programja – az esély, esélyteremtés, esélyegyenlőség, az egyenlőtlenségek leküzdésének kérdése – kiemelt jelentőségű megyénkben, ahol az utóbbi másfél évtizedben a talpon maradáshoz és fejlődéshez a megszokottól merőben eltérő lehetőségeket, új utakat kellett keresni”). Ám még ennél is kevésbé bizonyult protokollárisnak az ezúttal is jelenlevő kultuszminiszter, *Hiller István* előadása. Ez az osztatlan sikert kiváltott előadás egyúttal arra is példa lehet, hogy a jelenlegi vándorgyűlés – több szinten is –

szervesen ráépült az előzőre. Olyannyira, hogy Hiller István utalhatott, sőt idézhette nagykanizsai előadásából. Az ún. ötpontos könyvtárfejlesztési program, amelynek keretében 2006-ig minden nagyközségi könyvtárban kiépítik az internet-hozzáférést, változatlanul érvényben van, és – időarányosan – halad is a maga megszabott útján, akárcsak annak a programnak folytatása, hogy 350 könyvtárban megteremtük a széles sávú, rendkívül gyors adatátvitelt nyújtó internetkapcsolat lehetőségét, hogy a következő időszakban évente 50 kistélepülési könyvtárat újítanak fel, évi 250-250 millió forintos költséggel. És természetesen érvényben marad a gyűjtemények digitalizálásának programja is, akárcsak az a projekt, hogy az internet segítségével a világ kilencezer folyóirata válik teljes egészében, tizenhatezer pedig kivonatossan hozzáférhetővé a magyar könyvtárakban. Amikor a miniszter – reagálva mintegy a város és a megye vezetőinek üdvözlő szavaira, épp azokra, amelyeket mi is felidéztünk, valamint gratulálva az új utak, új esélyek megteremtésének miskolci, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei „modelljéhez” – arról is szólt, hogy mi minden bízott a könyvtárosokra, mennyire alap- és kulcsszereplői ők azoknak a folyamatoknak, amelyek a legtágabb értelemben vett esélyegyenlőséghez vezethetnek. Sokak szívéből szólt a miniszter akkor is, amikor kiemelte, hogy az internet és a számítástechnika korában sem szabad elfelejteni olvasni, a könyvet és az olvasás élményét semmi sem pótolhatja. Arról is szólt, hogy a könyvtár jó befektetés, majd hozzátette: az intézmények látogatottsága, a kölcsönzői és az olvasói létszám folyamatos bővülése egyértelműen igazolja, hogy a magyar lakosság szívesen jár könyvtárba és szeret olvasni. Ezért is mondható ki, hogy az olvasás élményét, a könyvek értékét nem pótolja a modern technika (az valami egészen másra jó, akként viszont pótolhatatlan). Ebből pedig azt a következtetést szűrte le a miniszter, hogy olyan program összeállítására van szükség a szaktárcánál, amely felméri az olvasási szokások területén tapasztalható negatív tendenciákat, ezek feltárásán és megfordításán dolgozik. Rámutatott arra, hogy a kultúra mindig és mindenhol nemzeti kincs, nem lehetnek különbségek a városok és kistélepülések között. A magyar könyvtári hálózatban azonban nem azonosak a feltételek, az esélykülönbségek felszámolásáért fontos a kistérségi programok támogatása. A vándorgyűlés alaptémájára utalva azt hangsúlyozta, hogy a huszonegyedik században nem beszélhetünk társadalmi, gazdasági fejlődésről esélyegyenlőség nélkül, mindez nem függhet politikától vagy személyektől. Napjaink kölcsönös együttműködésre épülő világában a közös értékek és kihívások a könyvtárosokat is új eszközök és módszerek kidolgozására ösztönzik, ez a munka pedig segítő, tájékoztató, diszkriminációmentes progresszív megközelítést kíván. „A feladatok megoldását segítheti pénzügyi források koncentrációja, a könyvtárak és a fenntartó közötti együttműködés erősítése.”

A plenáris ülésen természetesen programba volt véve az esélyegyenlőségi miniszterasszony. *Göncz Kinga* részvétele is, ő azonban sürgős elfoglaltsága miatt nem jelenhetett meg, de a kormány esélyegyenlőségi programját és törekvéseit az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal egyik vezető tisztviselője mutatta be a hallgatóságnak.

Tán az eddigi beszámolóból is világossá válhatott, miként körvonalazódott egyre inkább a tematika, miként kerültünk közelebb ahhoz, hogy immáron részleteiben is kifejeződhessen, miért, miben, mi által esély a jövőhöz a könyvtár. Ennek előtte, vagyis a szekciósülések immáron szigorúan szakmai pertraktumai előtt azonban feltelesen szükség volt egy alapozó előadásra, amely azt boncolja, hogy maga a

könyvtár miként áll az eséllyel. Minekelőtte azt láthatnánk, mit és hogyan tehetünk az esélyegyenlőségért, azt kell számba vennünk, mi magunk hogyan is állunk ez ügyben. Ennek a magisztrális nagyelőadásnak, *Ramháb Mária A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer esélynövelő lehetőségei* című exorzéjának teljes terjedelmében itt kellene állnia. (Sajnos, nem a 3K, hanem a TMT kapta meg közlésre.) Nem kevesebből volt ugyanis szó Ramháb Mária előadásában, mint arról, hogyan is állunk mi, hogyan is állnak a könyvtárak esélyegyenlőség (pontosabb lenne esélyegyenlőtlenséget mondani) szempontjából: hol, mely könyvtáraknál koncentráldók épület, könyvtári tér, szakértő, képzett munkatársi gárda, gépesítettség, állomány, feltártsági szint, és hol vannak az üres, a kitöltetlen „helyek”. Adatok, adatok és adatok, a százalékokat, a nagyságrendeket remekül tükrözött grafikonok és képes ábrák sorakoztak és villódtak a hallgatóság előtt, ám ezeket az adatokat, grafikonokat és táblázatokat Ramháb Mária nagyszerűen, minden elméletieskedés nélkül értelmezte. Meggyőző és – sajnos – valószínűleg sokáig érvényes helyzetképet adott a Katona József Megyei Könyvtár igazgatóasszonya, mindannyiunknak szinte folyamatosan szemünk előtt kellene tartanunk megállapításait.

És azután, másnap, következtek a szekcióülések. Beszámolni, akár csak hozzátvetőleges képet is nyújtani a szekcióüléseken elhangzottakról, az előadásokkal legalábbis egyenrangú hozzászólásokról és vitákról akkor sem lehetne, ha nem egy ember írná e sorokat, hanem tucatnyi. Így inkább csak a speciális témákat sorjázthatjuk, bízva abban, hogy a legfontosabb mondanók, előadások napvilágot láthatnak a szaksajtó, nem utolsósorban a 3K hasábjain.

A Gyermekkönyvtáros Szekció *Mit tehetünk, teszünk a fogyatékkal élő és a hátrányos helyzetű gyerekekért?*, a Közkönyvtári Szekció *Esélyteremtés – néhány társadalmi csoport helyzete*, a Műszaki Könyvtáros Szekció *Esélyegyenlőség megteremtése tájékoztatás és kiadványok útján a kistérségek számára*, a Borsodi Szekció (igen, ilyen is volt!) *Együtt – az esélyteremtés lehetőségei Borsodban*, a Könyvtárorostanár és Társadalomtudományi Szekció *Élethosszig tartó tanulás – az esélyegyenlőség könyvtára*, a Szekció + (nem oldjuk fel az elnevezést!) *Könyvtárak és könyvtárosok nem hagyományos szerepkörben*, a Zenei Könyvtáros Szekció *A zenei élet a térség fejlesztésében* címmel járta körül témáit. Hogy mire jutottak, hogy egy-egy veretes mondatban miképp fogalmazták meg mondanójuk lényegét, együttgondolkodásuk „eszmei mondanóját”, azt a 3K következő számában közöljük. Akkorra válik hivatalossá a kanizsaihoz hasonló módon (lásd a koherenciáról fentebb mondottakat) egy-egy mondatban összegzett „önvallomásuk”, lényegi javaslatuk szövege. De az talán a címekből is láthatóvá vált, hogy nem lerágott csontokkal bajlódtak a különböző szekciókban.

Remek, kívülről is imponáló volt ez a vándorgyűlés. Hála érte első sorban a házigazdáknak, a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtáron túl az éppen nem csak helyszínnel szolgáló Miskolci Városi Könyvtárnak és a Miskolci Egyetemnek. De a legfőbb elismerés talán az MKE elnökasszonyát, Bakos Klárát illeti, aki kitálta, részleteiben nyilvánvalóan kitalálta azt a koncepciót, amelyet immáron két vándorgyűlés is igazolt. És aki nemcsak sziporkázó szellemességgel és filozófiai elmével szólt a sajtó képviselőihez, a miniszterhez és az országos és helyi nagyságokhoz éppúgy, mint az első vándorgyűlést átélő szakos egyetemistákhoz vagy kezdő könyvtárosokhoz, de aki az előkészítésén túl a kivitelben is az oroszlanrész vállalta. (VK)

Hol a(z iskolai) könyvtáros mostanában?

Füstölgés a törvényesség betartásáról

Nemrégiben a kezembe került egy hivatalos irat másolata 1954-ből (a Sztálin krt-ról feladva), amelyben a Szegedi Könyvtárközi Bizottság hiteles képet kér a szegedi iskolai könyvtárak helyzetéről, adatairól (elhelyezés, állomány, ellátmány, forgalom, a könyvtárőr megterhelése, az érdeklődés felkeltése stb.). Nos, a dolog (és föltérképezése) ötven év után sem avult el, sőt ma már helyi Könyvtárközi Bizottság sincs, amely mindezt fölkérdezzé.

Ugyebár kezdetben vala a tudós könyvtáros (vagy könyvtárőr), aki pedagógiai hivatása mellett nyitogatta a nebulók elméjét a szép- és szaktudományok irányába, aki fontosnak tartotta a könyvekben foglalt gondolatok átplántálását és a bennük való búvárkodást, különösebb könyvtárosi szakképzettség nélkül is. A XX. század elején még igen szerény, néhány könyvszekrényben porosodó állományból elégithette ki tanulóinak betűéhségét, emellett külön leltárkönyvekben rötta kalligrafikus betűt a tanárok és külön a diákok számára előírt könyvekről.

A XX. század közepén kezdtek fölfigyelni az iskolai könyvtárak szegényes ellátottságára, de az jóval később tudatosult a pedagógiai vezetőkben, hogy bizonyos szakképzettségre is szükség volna ahhoz, hogy a rendezetlen könyvhalmozokból áttekinthető könyvtárak legyenek. Még a mérföldkövet jelentő 1971-es *Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság* könyvtári ellátásának javítására című dokumentum is inkább a gyermekkönyvtárak hálózatának kiépítésére teszi a hangsúlyt, az iskolai könyvtárak személyi feltételeiről így rendelkezik: „Minden középiskolában és minden 500 tanulónál, illetve 16 tanulócsoporthoz nagyobb létszámú, osztott általános iskolában pedagógus besorolással olyan önálló könyvtáros *alkalmazható*, aki megfelelő pedagógus képesítéssel rendelkezik... kisebb létszámú osztott általános iskolában... tiszteletdíjas könyvtáros *állítható* be... havi 600–1200 Ft-ért... lehetőleg *nyugdíjas* pedagógus”. Ne a tiszteletdíjon lepődjünk meg (ez csak az életszínvonal adott mértékét jelzi), hanem vegyük észre, hogy ez csak lehetőség, kívánalom, jámbor óhaj. És a szakképzettséghez is csak az alapfokot kéri. Ebből következett aztán, hogy főleg olyan pedagógusokat alkalmaztak erre a munkakörre, akik már nyugdíj előtt álltak, vagy belefáradtak a tanításba, vagy amúgy sem voltak alkalmasak a gyerekekkel való munkára. Egy 1970-es felmérésből (*Az iskolai könyvtárak helyzete*. Bp. MKE, 1972) megtudjuk, hogy az ország minden megyéjéből tervszerűen kiválogatott 119 iskolában mindössze 9 főhivatású könyvtáros dolgozott (ezek is középiskolában). Ezzel szemben a megkérdezettek 54 százaléka társadalmi munkában, 23 százaléka (az említett) tiszteletdíjjal és csak 14 százaléka végezte órákedvezményel a könyvtári munkát.

Ez az órákedvezmény a '80-as években oly mértékben változott, hogy az általában öt óra kedvezményt beszámították a pedagógus kötelező óraszámába, ha az másképp nem jött össze. Természetesen ez azt is jelentette, hogy az illető „púpnak” érezte a hátán a könyvtári munkát egyrészt azért, mert nem volt hozzá megfelelő szakképzettség, másrészt azért, mert jóval komolyabb többletmunkát rótt rá, mint amire számított. Azt is tudjuk, hogy a tantestület többi tagja hogyan viszonyult a könyvtáros kollégához: vagy sajnálta, vagy lecsajnálta. Szóval még mindig működött a *raktáros–ruhatáros–könyvtáros-szindróma*.

Egy évtizeddel később valamelyest javultak az arányok: Csongrád megye 134 általános iskolai könyvtárában már 18 főfoglalkozású könyvtáros találtatott, de még mindig túlsúlyban voltak az órákedvezményes kollégák (Sáráné Lukátsy Sarolta: *Az emberi tényező*. = Csongrád Megyei Könyvtáros, 1989. 1–2. sz.). Ekkor még hatályban volt a *203/1986. fejlesztési útmutató*, amely a nyolc tanulócsoportnál többet foglalkoztató általános iskolákban egy főfoglalkozású könyvtarost javasolt, és hangsúlyozta, hogy ez az ezredfordulót követő évtizedig (2010-ig!) megvalósítandó távlati fejlesztési program.

Újabb évtized, újabb lehangoló adatok! A 2001/2002-es tanévben az OKI végzett reprezentatív felmérést 1200 iskola könyvtári adataira vonatkozóan (Varga Zsuzsa: *Helyzetkép a hazai iskolai könyvtárakról*. = Új Pedagógiai Szemle, 2003. január). „Eredményként” kell elkönyvelnünk, hogy már az iskolák egyharmadában működik főfoglalkozású könyvtáros, ez ismét elsősorban a középiskolákra jellemző. És akkor még nem esett szó arról, hogy a nagyobb létszámmal (500 tanuló felett) működő iskolákban ama bizonyos útmutató szerint a főállású pedagógus–könyvtáros mellett egy részfoglalkozású könyvtáros-asszisztensre és egy technikusra is szükség lenne.

A közoktatási törvény (1993. évi LXXIX. tv.) és 2003. évi módosítása végre megcsillantotta a reményt, hogy a folyamatos határidő-tologatások után 2003. szeptember 1-jétől kötelezően (!) megoldódik a krónikus létszámhiány. A könyvtárosi létszámok betöltésének feladata a fenntartóra, illetve az intézményvezetőre hárult volna, csak hogy az anyagi fedezetet nem biztosították hozzá. (Mintha ilyen már történt volna a közelmúltban!) És mit tett a gondviselő önkormányzat? Ugyanazt, amit húsz évvel ezelőtt: megkereste a kiskaput. Az egyik megyeszékhelyen például kérdőívvel keresték meg az iskolákat, vajh megvannak-e a tárgyi feltételek (alapterület, tanulói férőhelyek a könyvtárban stb.) a 11/1994. rendeletben foglaltak szerint. Miután az iskolák nagyobb része az oktatás egyéb feltételeit is (fűtés, világítás, takarítás, kréta stb.) alig tudta kigazdálkodni – a falak meg nincsenek gumiból, ugye? –, levonták a következtetést, fölösleges erőlködni, nem értek meg a feltételek az új státus beállítására. Másutt meg összevontak (egy igazgatás alá) két vagy több iskolát, így próbálván kijátszani a törvényt. Olyan hajmeresztő ötletről is tudok, hogy a megyei könyvtár 10-12 legmagasabban képzett munkatársát akarták áthelyezni az iskolákba, ily módon „lefejezve” a megyei könyvtárat, nem szólva az érintettek személyiségi jogairól. Persze az írásos jóváhagyást is megtalálták a közoktatási törvény 124. §-ában: „a kötelező foglalkoztatásra vonatkozó előírások alkalmazása – azokra a munkakörökre, amelyek még nincsenek betöltve – a 2006/07. tanévig nem kötelező”. Csak hogy itt van a kutyá elásva: be van töltve ez a munkakör (= könyvtárosi), de csak fél- vagy negyedstátussal!

Ezzel bezárult a kör: a megyei közigazgatási hivatalok leiratot küldtek az önkormányzatoknak, hogy „ejnye, ejnye”, az önkormányzatok pedig visszamutogatnak a miniszteriumnak, hogy hol a rávaló. Újabb határidő-módosításnak vagyunk tanúi, és ez így megy az idők végezetéig (?).

Ugyanebben a módosított törvényben szerepel a könyvtárostanárra heti kötelező óraszám (22 óra), amelyből heti két óra a könyvtári foglalkozás, azaz a tanterv szerint beállított könyvtárhasználati (alapozó) óra. Márpedig, ha az alapesetet vesszük, tehát a nyolc évfolyamos általános iskolában a minimálisan évi négy könyvtárhasználati órát, ez évi 32 óra. Mivel pedig érdemi (és könyvközeli) foglalkoztató órát csak csoportbontásban célszerű tartani, a heti két óra duplázódik, tehát a nyolc évfolyam 64 órájára éppen elegendő a tanév folyamán rendelkezésre álló idő. És ezt minden osztott általános iskolában (tehát a falvakban is) végre kéne hajtani! A városokban pedig többnyire nagyobb létszámú (500 tanulóval vagy annál többel) dolgozó iskolák vannak, ahol párhuzamos évfolyamokban tanulnak a gyerekek, azaz ennek megfelelően – fokozatosan – emelni kellene a könyvtárosi álláshelyek számát. És hol van a könyvtáros mostanában? Hát nem a jó meleg (és barátságos) könyvtárban – Petőfi után szabadon.

Ugyanakkor ott vannak az állástalan pedagógusok (minden nagyobb városban évente megszüntetnek vagy összevonnak két-három iskolát, természetesen a demográfiai hullámvölgyre hivatkozva), akik szívesen foglalkoznának a gyerekekkel, akik hajlandók lennének az átképzésre is. Néhány megyei könyvtárban föl is ajánlották pótlólagos könyvtárkezelői tanfolyamok indítását. Min múlik mindez? A hangsúlyokon! No meg az embereken!

Miért lenne fontos mindez? Ma már talán az iskolaigazgatók sem úgy tekintenek a könyvtárostanárra, hogy az úgyis egész nap csak olvas, persze néha kiad meg bevesz néhány könyvet, esetleg időnként leporolja a polcokat (mert azt a takarító nem teszi meg). A könyvtáros ma már informatikus szakember, aki segít eligazodni a dokumentumok tengerében, aki a gyakorlati alkalmazás szintjén taníthatja meg a fiataloknak az információs és kommunikációs kódrendszert, az ún. kulcskompetenciákat, az önálló tanulási és ismeretszerzési képességeket, aki tájékoztatni tud – a modern technológia segítségével – a használható és szelektálható információk lelőhelyéről is. Emellett a könyvtár menedékhely, lelki szennyestároló, ideális és optimális tanulási–kutatási színtér stb., stb.

Csak hogy erről az összetett feladatkörrel ma is egyenként kell meggyőzni az igazgatókat (tisztelet a kivételnek)! „Az iskolák nem kezelik értékükön az iskolai könyvtárakat, nem használják ki eléggé a bennük lévő pedagógiai lehetőségeket... – mondja ki *Balogh Mihály*, az OPKM főigazgatója – ha az írással, olvasással, számolással együtt nem válik készséggé a könyvtárhasználat, akkor később már nem alakul ki ez az emberekben.” (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003. 10. sz.)

Hány éve is mondogatjuk mindezt? Körülbelül negyedszázada, amikor az első olyan tanterv megjelent, amelyben kimondták a könyvtárhasználati ismeretek létjogosultságát. A NAT-ban is megjelenik ez az igény – a deklaráció szintjén, és talán néhány iskolában már komolyan is veszik. Hallottam egy szemléletes hasonlatot, mely szerint „a pedagógia egy lomha bálna, lassan fordul, de gyorsan süllyed”.

Még meddig süllyedünk?

Sáráné Lukátsy Sarolta

GALE VIRTUÁLIS REFERENZ KÖNYVTÁR Ingyenes országos kísérleti hozzáférés

A Gale Virtuális Referenz Könyvtár (Gale Virtual Reference Library) elektronikus referenz könyvek adatbázisa, amely lehetővé teszi bármely típusú és méretű könyvtár számára, hogy kiépítse saját e-könyv-gyűjteményét a megkívánt ütemben és a rendelkezésére álló gyarapítási összegben belül.

Az új szolgáltatás lehetővé teszi:

- a referenz könyvek használatát az egész intézményben belül;
- az e-könyvek folyamatos gyarapítását;
- elérésüket a standard Internet Böngészőn keresztül, hasonlóan más adatbázisokhoz;
- Boole-algebra szerinti keresést;
- valamennyi e-könyvben az egyidejű keresést (cross searching) vagy csak a kiválasztott könyvben;
- az e-könyvek összekapcsolását a könyvtár katalógusával a szabad MARC rekordokon keresztül;
- a korlátlan elérést (unlimited access), tetszőleges számú egyidejű használatot;
- a távoli elérést;
- az eredmény kinyomtatását, elektronikus levélben továbbküldését;
- az adatbázis speciális hardver nélküli használatát;
- a raktári kapacitással való takarékoskodást.

Rugalmas és egyszerű keresés

A *Gale Virtuális Referenz Könyvtár* lehetővé teszi egy vagy több könyv vásárlását, a keresést egy könyvben vagy akár a teljes gyűjteményben. Emellett egyszerű a használata, a képernyő tartalmazza:

- az e-könyv rövid ismertetését és címlapja fényképét,
- az e-könyv indexeit,
- az e-könyv tartalomjegyzékét,
- az illusztrációk jegyzékét,
- hiperlinkeket az e-könyvön belüli kapcsolódó tartalmakhoz.

Választási lehetőség

A *Gale Virtuális Referenz Könyvtár* több mint 150 referenz művet tartalmaz, közte enciklopédiákat, almanachokat, sorozatokat, a könyvtár tehát számos témában tud megbízható referenz információt nyújtani általuk. A Gale folyamatosan menedzseli az Ön gyűjteményét, a könyvtár olvasói csak a meg-

vásárolt e-könyv-címeket látják. A *Gale Virtuális Referenz Könyvtár* több száz új címmel fog bővülni, így a könyvtár folyamatosan építheti-bővítheti gyűjteményét. A címek teljes jegyzéke a kiadási dátummal együtt az alábbi helyen található meg: <http://www.gale.com/ebooks>

INGYENES KÍSÉRLETI HOZZÁFÉRÉS!

2004. szeptember 15. és október 31. között a **Gale** és az **Info Technology Supply Ltd.** közösen ingyenes kísérleti hozzáférést nyújt a *Gale Virtuális Referenz Könyvtár* válogatott e-könyveihez az ország valamennyi könyvtárának és más érdeklődő intézményének. Kérjük, az alábbi módon lépjen be:

<http://www.galeuk.com/saurtrials/hungary>

adja meg nevét és intézménye nevét, e-mail címét és a jelszót: ebooks.

Győződjön meg arról, hogy milyen egyszerű az elektronikus referenz könyvek használata, és élvezze előnyeit!

További információ:

Info Technology Supply Ltd., Magyarország:

Szántó Péter (peter@itsltduk.com)

Gale/KG Saur, München:

Ulrike Engel (ulrike.engel@thomson.com)

Info Technology Supply Ltd.

THOMSON
—
★
—
GALE™

Helyismeret – Digitalizálás – Európai Unió

A fenti címmel rendezte meg a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete XI. Országos Tanácskozását Szolnokon, 2004. július 14–16-án. Sokak talán úgy vélik, talán túlon túl is nagy igényű, sokat markoló (no, majd meglátjuk, mennyit fogó) a cím, illetve a témaválasztás. Nos, az igények valóban maximumra csigázottak voltak. A konferencia sikerében csak azok bízhattak, de azok aztán igen, akik immáron évek óta megtapasztalták, hogy a Helyismereti Könyvtárosok Szervezete nem adja alább. Hogy mindig a legnagyobbra tör – és eleddig legalábbis – el is éri kiűzött céljait. Így történt ezúttal is. Arról talán nem szükséges szólnunk, hogy a konferencia megszervezése, megrendezése mintaszerű, volt. (El onnan, hogy a többnapos részvételhez – különösen hölgyek esetében – számos bőrrönd is kellett, czekekkel azonban senkinek semmi gondja nem adatott, a regisztrációnál, a regisztrációtól jutottak el a szálláshelyekre. El egészen odáig, hogy az előadások időpontjai, kezdései, zárásai maximális pontossággal betartottak – hála az elnökök udvarias, de sziklaszilárd határozottságának – és odáig, hogy remek műsor és csodálatosan oldott hangulat jellemezte a baráti találkozót stb.) Arról annál inkább érdemes szólni, hogy mi is volt az alapvető, fundamentális téje a konferenciának.

Természetesen helyismeretről, a helyismereti könyvtárosok ügyéről volt szó, ezúttal azonban olyképpen, hogy annak problematikája, jelesül a digitalizálás szervezésen, szorosán, organikusán kapcsolódott a „nagy” könyvtárügyhöz. Többszörösen is. Mindenekelőtt azért, mert a digitalizálás mint olyan egyetemes könyvtári, könyvtárügyi, könyvtárszakmai téma, amelynek helyismereti vonatkozásai sem tárgyalhatók anélkül, hogy állandóan ne legyenek a tematizált problémák oda- és visszavonatkozathatók a nagy egészre. Méghozzá ez is csak többszörös közvetítéssel történhet meg: figyelni kell a nagy stratégiákra (nemzetközi és hazai trendekre, célkitűzésekre, megvalósulásokra), a digitalizálás tárgyi feltételeire és szakmai (képzési) követelményeire, de arra is, ami egészen speciálisan helyismereti, adott helyhez, adott (helyismereti) anyaghoz, adott lokális lehetőségekhez és feltételekhez kötött. A konferenciát épp az ív nagysága, hatalmas fesztávolsága, a szinte mikroszkopikusan kicsiny adott helytől az Európai Unióig és tovább (hiszen az Unió is „tájoltatott” a szó schellingi értelmében) húzódo volta jellemezte. Mert a nagy trendek nem ismernek határt és az, ami „cus” követelmény megérződik, hat, méghozzá igen intenzíven a legkisebb adott helyen is. És persze fordítva is igaz: amit – digitalizálva – közlésnek, akárhol, határokat nem ismerő és nem elismerő helyekig hatolhat. Az oda- és visszavonatkozások kiépítésc volt tehát a legfőbb feladata a konferenciának, és ez megmutatkozott az előadók kiválasztásában is. (*Takáts Béla*, a szervezet elnöke, a tanácskozásoknak otthont adó Szolnoki Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese, a konferencia spiritus rectora igen gon-

dos és hosszan tartó munkával dolgozta ki, kik és milyen témából legyenek előadók, remek munkát végzett, a konferencia sikerét lényegében ő és ezzel is garantálta.) De hogy a célkitűzés ilyen volt, hogy a résztvevők előre valami ilyesfélére is számoltak, látható volt abból is, hogy a tanácskozáson nem csak a mindenkor szokásos közönség (a helyismereti könyvtárosok köre) volt jelen. Természetesen ők is, ám igen sok – ilyen szempontból – új arccal is találkozhattunk. Azokkal a könyvtároskollégákkal, akik nem a helyismeretben, hanem a digitalizálás rafinériáiban járatosak. Talán nem szükség kifejtetni, miért volt ez – mindannyiunk számára – hasznos és előremozdító.

A konferencia részletesebb ismertetésétől felment minket az, hogy – mint minden hasonló helyismereti konferencia anyaga – ennek a tanácskozásnak is a teljes hozadéka olvasható lesz majd önálló kiadványban. Azt azonban szükséges elmondani, érzékeltetendő a téma felfogásának sokoldalúságát, a már említett vonatkoztatási rendszerek gyakorlati megvalósításának mikéntjét, hogy előadással szerepelt *Galambosi András*, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium Kiemelt Programok Főosztálya főosztályvezető-helyettese, *Monok István*, az OSZK főigazgatója, *Mlinarics József*, a Magyar Tartalomipari Szövetség ügyvezető elnöke, *Tóth Péter Benjamin*, az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület jogásza stb., stb., stb. Természetesen igen sok helyismeretis kolléga is előadással remekelt. (Megszólaltak többek közt olyan helyismereti gyűjtemények felelős vezetői és munkatársai, mint a Debreceni Egyetem Könyvtáré, a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtáré, a Németh László Városi Könyvtáré, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálaté, a Tiszafüredi Városi Könyvtáré, a Jászberényi Városi Könyvtáré, A Fonyódi Városi Könyvtáré, a Jókai Mór Városi Könyvtáré stb.) Részint eddigi digitalizációs tapasztalataikról számoltak be, részint kérdéseket, aporiákat boncolgattak, részint javaslatokkal éltek, a további munka mibenlétét, irányultságát, meritumát illetően. A következőkben három előadást teszünk közzé, elsősorban azért, mert talán a leginkább látható belőlük, *miről és hogyan* volt szó a konferencián. Aki pedig a közölt előadások közül az utolsót, Takáts Béláét figyelmesen áttanulmányozza (nemcsak megérdemli, de szinte kötelezővé is teszi a munka az alapos studiózást), talán mindennél világosabb képet kaphat arról, hogyan is kell(ene) érteni a konferencia három „tételes” címét: Helyismeret – Digitalizálás – Európai Unió.

Arról persze szó sincs, hogy „itt van már a Kánaán”. Igen sok mindent pertraktáltak az előadók, igen sok minden fog átkerülni ez előadásokból a standard szakirodalomba (annál is inkább, mivel szinte minden előadó olyasmivel jött, ami – eddig legalábbis – nem szerepel a nagy kézikönyvekben), ám, talán nem a bonyodalmak, aporiák miatti félelem szól e sorok írójából, ha azt véli: a munka dandárja még előttünk áll. E további munkálkodáshoz ad indíttatást és muníciót, szempontokat és igen gazdag, felhalmozott, első kézből származó tapasztalati anyagot és rá épülő általánosításokat nem utolsó sorban az ezúttal közölt három tanulmány is. (VK)

Helyismereti célú digitalizálás és a Nemzeti Digitális Könyvtár

Néhány általánossággal kell kezdenem. Azt hiszem, napjainkban évente meg kell tanulni egy-egy új intézmény nevét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek az intézmények létre is jönnek. Mindig lesznek olyan emberek, olyan szakmapolitikai vagy éppen politikai törekvések, akik és amelyek egy-egy újonnan felvetődő feladat megoldására új intézményt szeretnének létrehozni, ahelyett, hogy a meglévő intézményrendszer megerősítve, részben átalakítva szakszerűen és olcsón megoldanák a feladatot. A magyarországi könyvtári hálózat technikai fejlesztésének története, a modern digitális technika használatának elterjesztése bőven ismer ilyen példákat. Mi is tehát a „Nemzeti Digitális Könyvtár”? Egy szándék. Az a szándék, hogy a nemzeti könyvtár meg tudja felelni a rá vonatkozó törvényi előírásoknak, teljesíteni tudja a rá vonatkozó jogszabályokban megfogalmazott feladatokat.

Az írott kulturális örökség nemzeti számbavétele, nyilvántartása, megőrzése és szolgáltatása ugyanis jelentős részben az Országos Széchényi Könyvtár feladata. Az írott örökség digitális másolata csupán adathordozó kérdése, a dokumentum lényegét tekintve ugyanaz. Miért is kellene a digitális másolatok számbavételére, nyilvántartására, megőrzésére és szolgáltatására új intézmény? A magyarországi könyvtárak tökéletesen el tudnák látni ezt a feladatot. Ahogy az OSZK a papír alapú dokumentumok esetében munkamegosztásban dolgozik a könyvtárakkal, magától értetődik, hogy a digitális másolatokkal kapcsolatban sem tehet másként.

Ez a tény nem jelenti azt, hogy ne legyen Neumann Ház, ne legyen NAVA, NDA, Sulinet iskolakönyvtár, helytörténeti digitális gyűjtemények stb., stb. Azt azonban jelenti, hogy ugyanazt a dokumentumot kétszer ne digitalizálják, és a másolatból egy kerüljön fizikailag is a nemzeti könyvtárba, megőrzésre, nem szolgáltatásra. A nemzeti könyvtáron belül is két, nem mindenben azonos gyűjtemény épül: a Magyar Elektronikus Könyvtár és az úgynevezett OSZK Digitális Könyvtár. A megkülönböztetésük azért indokolt, mert ez utóbbi minden olyat is tartalmaz, amit nincsen jogunk internetre helyezni, szolgáltatni.

Az OSZK az elmúlt két évben az írott kulturális örökség digitalizálásával kapcsolatosan több alapvető dokumentumot hozott létre. Az egyik a saját digitalizálási stratégiája, a másik egy tézis-sor (több intézménnyel egyeztetve): *A közgyűjtemények a nemzeti kulturális örökség digitalizálásában* címet viseli*.

Ezekkel a dokumentumokkal már közelebb léphetünk a helyismereti célú digitalizáláshoz. Engedjék meg, hogy ne bizonygassam, mennyire fontosnak látom a helytörténeti és helyismereti kutatásokat, azok bibliográfiai feldolgozását, teljes terjedelmű hozzáférhetővé tételét. Nincsen összefoglalás, elméleti munka ezek nélkül a hangyamunkával összehordott, komoly felkészültséggel összefoglalt ta-

* Megjelent: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2004. 7. sz., 3–5. p.

nulmányok, monográfiák nélkül, nincsen igazi nemzeti könyvtár (és nemzeti digitális könyvtár) ezek nélkül a helyismereti gyűjtemények nélkül. Ha mégis lenne, az olyan is volna.

A továbbiakban az OSZK következő ötéves stratégiai tervének néhány olyan elemét emelném ki, amelyeknek megvalósítása a helyismereti gyűjteményekkel való rendszeres együttműködés nélkül nem lehetséges. Beszélni fogok tehát:

- a MOKKA kiterjesztéséről,
- az országos humán szakirodalmi bibliográfiai adatbázisról,
- a Nemzeti Elektronikus Periodika Archívumról,
- az országos képeslap adatbankról,
- a Magyar Könyvtári Minerva programról és
- a Kárpát-medence nyomdászai adatbankról.

Míndez nem jelenti azt, hogy egyéb területeken, programokban ne kellene együttműködnünk, legyen szó bibliográfiai munkáról vagy teljes szövegű digitalizálásról.

A MOKKA kiterjesztése

A saját katalógus retrokonverziója mellett az országos nyilvántartások az első körben hozandók létre az interneten. Ha ugyanis nem tudjuk, hogy mi jelent meg egyáltalán, mit birtoklunk mint írott kulturális örökséget, akkor nagyon sok és nagyon súlyos gondokat okozunk. Nem arról van szó ugyanis, hogy a felhasználónak kevesebb lesz az információja, hanem arról, hogy – tetszik, nem tetszik – ami az interneten elérhető, az felértékelődik. Ha csak az utóbbi évtizedekről talál az olvasó adatokat, akkor azt hiszi, hogy az utóbbi generációk sokkal jobbak, mint elődeik. Metaadatok szintjén nagyon gyorsan számot kell adnunk kulturális örökségünkről. Ezután kell digitalizálni az egyes darabokat (szöveg, kép, film, hang).

A MOKKA tehát nem egyszerűen egy közös katalógus: a nemzeti könyvtár katalógusai és nyilvántartásai kiegészülve a csatlakozó könyvtárak katalógusrekordjaival; a magyarországi kulturális örökség könyvtárakban őrzött részének nyilvántartása, a hozzáférés legfontosabb adataival. Olyan dokumentumok pedig, amelyeket az OSZK nem őriz, leginkább a helyismereti gyűjteményekben találhatóak. Nem csupán könyvek, folyóiratok, diáklapok, hanem plakátok, műsorfüzetek, halotti értesítők, képeslapok és más ezernyi aprónyomtatvány, dokumentumfilm, hanganyag.

Az országos humán szakirodalmi bibliográfiai adatbázis

Azt hiszem, kevés ember gondolja azt – bár már találkoztam néhányal –, hogy az egyes tudományterületek műveléséhez nem kell ismerni azt, amit az elődök írtak. A bibliográfiai számbavétel különösen fontos a történeti diszciplínák művelői számára. A könyvtárosok pedig a kérdést – kell vagy nem? – fel sem tehetik maguknak. Köreinkben nem kérdéses, hogy szükség van egy országos humán szakirodalmi adatbázisra, és azt sem vitatja senki, hogy ezt csak a könyvtárak

együttműködésével lehet megvalósítani. Az adatbázis a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) keretprogram része, kiegészíti a könyvek, a periodikumok, a régi könyvek, a kéziratok és a CD-ROM-ok közös nyilvántartását.

A továbbiakban néhány olyan közhelyet fogalmazok meg szakszerűtlen kifejezésekkel, amely talán bosszantja a profi bibliográfust, de a szakszerűség öncélként a mi esetünkben szakmai közösségünk elszigeteltséghez, a produktumot tekintve használatlansághoz vezet. Most tehát egy átlagos olvasó szempontjából próbálom elmondani, milyen humán szakirodalmi bibliográfiai adatbázist szeretnék. Meggyőződésem, hogy egy jó könyvtáros szempontjai ettől nem térhetnek el.

Az első kérdés, amelyet a könyvtárosnak is meg kell fogalmaznia a munka elkezdése előtt az, hogy ki használja majd és milyen céllal ezt az adatbázist. A kutató, az olvasó és csak ő utánuk az a könyvtáros, aki az előbbi kettőt segíti az adatbázis használatában. Az adatbázisnak tehát olyannak kell lennie tartalmában és formailag, hogy azt egy tájékozott olvasó akár könyvtáros segítségével és külön betanulás nélkül is használhassa. A használat célja: bibliográfiai ismeretszerzés, olyan adatok megszerzése, amelyek segítségével megtalálható egy-egy szakterületre vonatkozó szakirodalom. Ki, mit írt egy témáról, és amit írt, melyik nyomtatott médiumban, vagy – ha nincsen nyomtatott változata – melyik nyilvánosan és ingyenesen elérhető teljes szövegeű adatbázisban olvasható? Ezen kívül minden kiegészítő adat – egy bibliográfiai adatbázisban – érdektelen az olvasó számára.

Mit tartalmazzon az adatbázis? Minden humán tudományra vonatkozó bibliográfiai adatot. A meglévő adatbázisok anyagát – ezek közül a legnagyobbak az IKER, a MANCI, a hungarika információ, a tematikus és helyismereti bibliográfiai adatbázisok –, a humán szakirodalmi bibliográfiákat és a humán szakmai folyóiratok repertóriumait.

Hogyan készüljön az adatbázis? Alapuljon a könyvtárak együttműködésén, és egészüljön ki a folyóirat-kiadók és a szakmai bibliográfiákat készítő műhelyek speciális ismereteivel. A meglévő, már adatbázisba szervezett rekordokat egyetlen adatbázisba kell konvertálni. A retrospektív építkezés: a megjelent szakmai bibliográfiákat és a folyóiratok repertóriumait ugyanebben a rendszerben kell rögzíteni (nagyon gyorsan). Mindegyik tartalmaz olyan külön információt, amelyet a másik nem, így a duplumok kiszűrésekor ezek az információk nem veszhetnek el. A kurrens adatbázis-építés alapját a könyvtárak folyamatos együttműködése teremti meg: a könyvtárak felosztják egymás közt a repertorizálandó periodikumokat, és azokat teljes egészében, tehát hiánytalanul, nem válogatott módon, de könyvtáros elvek szerint tárják fel. Az egyes szakmai bibliográfiákkal foglalkozó műhelyek – számos esetben ugyancsak könyvtárak: helyismereti bibliográfiák, saját dolgozók szakirodalmi adatbázisai stb. – a bibliográfiai rekordokat elvihetik, és elvégezhetik a saját szakmájuknak megfelelő tartalmi feltárást. Így speciális szakterületi adatbázisokat építhetnek. A „nyers” rekordokért cserébe az adatbázis kéri a szakmaspecifikus tartalmi feltárást eredményét.

Milyen technikai háttérrel készüljön és működjön ez az adatbázis? Olyannal, amely lehetővé teszi a már most nagyon sokféle rendszerrel való kommunikációt

és adateserét. Tehát legyen szabványos (informatikailag és könyvtáros szempontból is). A humán szakirodalmi bibliográfia azonban formailag nem nemzeti bibliográfia (tartalmilag természeténél fogva az). Olyan szabványos könyvtári formát kell tehát választani, amely legközelebb áll a felhasználó természetes gondolkodásához, és a leggyorsabb könyvtárosi munkát teszi lehetővé. És olyat, ami már megvan, és nem kell öt-tíz évet várni, amíg meglesz. Nem kell részletezőbbnek lennie a leírásnak, mint egy jól szerkesztett folyóirat jegyzetében. A központi adatbázis az OSZK-ban működjön, tartalmilag feleljen érte a könyvtár tudományos igazgatója, működtetéséért az informatikai igazgató. Építésében vehessenek részt (ez technikai feltétel is) az Országos Dokumentum-ellátó Rendszer (ODR) könyvtárai, és folyamatosan bővüljön a kör abban az ütemben, ahogy a MOKKA tagkönyvtári köre bővül. A nem könyvtáros résztvevők szabadon csatlakozhatnak, amennyiben az adatbázis építéséhez is hozzájárulnak. Az akadémiai intézetek bibliográfiai osztályai az egyes szakterületekre vonatkozó cikkek tartalmi feltáráshoz járulnak hozzá, de lehetővé kell tenni, hogy maguk a folyóirat-szerkesztőségek is csatlakozhassanak a rendszerhez: ők maguk írják be elsőként a rekordot és azokat a tartalomra vonatkozó fogalmakat, amelyekről a cikkek szólnak (ők biztosan olvasták is).

Kilépve most az olvasó szerepéből, szeretném hozzátenni, hogy az adatbázis mögött ugyanazoknak a kontroll fájloknak kell működni, mint amelyeknek el kell készülni a MOKKA valamennyi adatbázisa számára (személy- és helynevek, fogalomtár –, a cikkek tartalmazó folyóiratokat kiadó testületek neveit itt nem kell feltüntetni, arra van a periodikumok központi nyilvántartása). A fogalomtár lehetőleg ne legyen egy százharmincharmadik, használjuk – majd, mert még a láthatáron sincsen – a Nemzeti Digitális Archívum (NDA) számára készültet.

A Nemzeti Elektronikus Periodika Archívum

A MEK két éve folyó programja, hogy összegyűjtse és szolgáltatassa az elektronikusan megjelenő periodikumokat. Közben számos folyóirat digitalizálása előrehaladt, köztük a ritka, nehezen hozzáférhetőké is. Fontos lenne, hogy ezek is elhelyezést nyerjenek a MEK állományában. A LIBINFO és a könyvtárközi kölcsönzés olyan szolgáltatások, amelyek rengeteg cikk digitális másolatát hozzák létre. A közeli jövőben meg kell tudni szerveznünk azt, hogy a LIBINFO archívumban lehetőleg valamennyi elkészült másolatot is elhelyezzük, ugyanígy egy másolatot kapjon a MEK is. A hazai folyóiratok digitalizálásának koordinálására a MEK erősítést fog kapni, így talán jobban figyelhetünk egymásra, elkerülhetjük a felesleges dupla munkát.

A helyismereti lapok közleményei iránt jelentős igény mutatkozik. Viszonylag sok kérdést digitalizált másolat küldésével válaszolunk meg. A jövőben figyelniünk kell arra, hogy a területileg illetékes helyismereti gyűjtemény is kapjon egyet a bármely céllal elkészült digitális másolatból. A másolatok kölcsönös küldésével nagy lépést tehetünk a tájékoztató munka hatékonyságának növelésében. Fontos azonban figyelni arra, hogy az egyes cikkek másolata mellé megfelelő metaadat készüljön, és nem kevésbé arra, hogy a nyilvános szolgáltatásra (és többszörözésre) való jogosultságot a digitalizáló könyvtárnak kell megszereznie.

Az országos képeslap adatbank

A film, a televízió és az internet egy újabb képi kultúrát teremtett. A képi információk iránti érdeklődés fokozódott, az ifjú generációk tagjai közül sokan jobban is értik a képet, mint az írott szöveget. Ráadásul a képeslap, a plakát, a reklámananyag-gyűjtemények látványosak, a pénzeszközök birtoklói és akinek „adatott hatalom” az elosztásukra, könnyebben biztosítanak eszközöket ezek digitalizálására, mint mondjuk, egy katalógus-retrokonverzióra. Sorra jelennek meg a különböző városok, területi egységek képeslap-gyűjteményei CD-ROM-on, az interneten. A nemzeti könyvtár is digitalizálja képeslapgyűjteményét. Persze annyi pénzt nem tudunk szerezni, hogy valamennyi darab megjelenhessen digitálisan is. Fontos lesz a jövőben az ilyen tevékenységek koordinálása: számos képeslap csak a helyismereti gyűjteményben, számos csak a nemzeti könyvtárban található. Azt hiszem, érdemes együtt dolgozni.

A képeslap természetesen csak egyetlen példa. Bármelyik kisnyomtatvány-típuszt említhettem volna. Lehet szó plakátról, műsorfüzetekről, halotti értesítőkről vagy reklámokról. A lényeges: metaadat nélkül értelmetlen dolog a digitalizálás, a metaadat pedig szabványos kell, hogy legyen.

A Magyar Könyvtári Minerva-program

A nemzeti könyvtárban a következő öt évben szeretnénk szolgálatba állítani egy könyvtártörténeti szakértői rendszert. Ez szándékaink szerint olyan interaktív adatbázisok összessége lenne, amelynek segítségével megismerhetők lesznek a magyarországi könyvtárak az első gyűjtemény megalakulásától napjainkig. Korszakonként más-más nagyságú könyvgyűjteményt nevezünk majd könyvtárnak, de egyetlen könyvtárról a következő adatokat szeretnénk megtudni: hivatalos neve(i), fenntartója/tulajdonosa, vezetői, személyzete, állománya, tudományos tevékenységének közzétett adatai. Napjaink könyvtári statisztikája is kiegészülne, és a könyvtártörténeti kutatások hosszú évekre feladatot nyernék. Mintaképpen Voit Krisztina vezetésével elkészült az 1936 és az 1952 közti időszak, a Minerva 1936 előtt régóta megjelent. György Aladár 1884-ben pillanatfelvételt készített Magyarország köz- és magánkönyvtáiról, a könyvtártörténet hézagosan ugyan, de lefedi az 1750–1867 közti időszakot. A Mohács utáni bő két évszázad az ERUDITIO adatbázisban (www.eruditio.hu) megismerhető, persze kiegészítésre szorul. A Mohács előtti időket pedig a Bibliotheca Hungarica (Csapodi Csaba munkája) kiegészítésével szeretnénk lefedni.

Az egyes helyi könyvtárakra vonatkozó adatok összegyűjtése elképzelhetetlen a helyismereti könyvtárosok aktív közreműködése nélkül. Különösen a vonatkozó szakirodalom tételeinek az összegyűjtése nehézkes a konkrét város ismerete nélkül. Ezek megbújnak a várostörténeti szakirodalomban, sokszor más tárgyú tanulmányok néhány oldala foglalja csak a könyvtártörténettel. Vagy éppen a helyi ünneppsorozatról kiadott reklámananyag egy-egy oldala közöl érdekes adalékot a gyűjtemény történetével kapcsolatban. Ezeket csak a helybéli, a helyismeret iránt kellően motivált személy tudja igazán összegyűjteni.

A Kárpát-medence nyomdászai adatbank

Az említett Könyvtári Minervának is része, de a teljes retrospektív nemzeti bibliográfia számára nélkülözhetetlen az a munka, amelyet néhány éve kezdtünk el az OSZK-ban. A *Clavis typographorum regionis Carpaticae 1473–1948* programban első lépésben regisztrálunk minden nyomdászt. Persze nemcsak a nevét és tevékenységi idejét, hanem nyomdájának, kiadójának elhelyezkedési adatait a történetére vonatkozó irattári jelzetekkel, szakirodalommal együtt. A későbbiekben ez az anyaggyűjtés kiegészülne a családok történetére vonatkozó anyaggal, illetve a nyomdászok körét bővítenénk a „könyves emberek” irányába. Így a könyvtárosok mellett a nyomdászok, a könyvkereskedők, a könyvkötők is egyetlen rendszerben ismerhetők meg.

* * *

Nagyon fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy mindezek a programok alapkatás jellegűek. A legapróbb levéltári, irattári és szakirodalmi adat is fontos lehet, hiszen egy olyan rendszerbe épül be, ahol biztosan kiegészülnek a helyi ismeretek az országos gyűjteményekből származó adatokkal és viszont. A jövő év tavaszára ki kell alakítanunk írásban is a nemzeti könyvtár stratégiai tervét a 2005–2008 évekre. A helyismereti gyűjteményekkel való együttműködés számos ponton látható lesz ebben.

Az alapkutatások folytatása (vagyis a saját állomány tudományos eszközökkel való feltárása), a tudományos műhely és a modern szolgáltató üzem jelleg együttes megmutatása a vezérfonala lesz ennek a dokumentumnak.

Befejezésül hadd utaljak újra az említett tézisekre, amelyekben a közgyűjteményeknek a nemzeti kulturális örökség digitalizálásában betöltött szerepét próbáltuk meg átgondolni. A közgyűjtemények egyik legnagyobb felelőssége az, hogy a rájuk bízott vagyont megtartsák közösségi vagyonnak. Soha nem lesz annyi közpénz, amennyi a teljes örökség digitalizálásához kell. A folyamatba be kell vonni a magánéletet. Ha azonban a digitalizálási módszereket úgy választjuk meg, hogy kénytelenek legyünk elfogadni a „tulajdont a hozzáadott értékért cserébe” inkább szlogent, mint elvet, akkor utódaink elköszönhetnek kulturális örökségüktől. A helyismereti gyűjtemények, akárcsak az országos nagy intézmények, úgy alakultak ki történetük folyamán, hogy magánvagyonokat adtak át közösségi tulajdonba. Vagy átvettek vagy elvettek. Igen, de a közgyűjtemények ezeket megőrizték. A „mi lett volna ha?” kérdés történetileg nem felvethető. A történelem azt bizonyítja, hogy a magánvagyonok nem bizonyultak időtállóaknak.

Ahhoz tehát, hogy az egyedi dokumentumokat őrző gyűjteményeink digitális másolataihoz esélye legyen örökösainknek hozzáférni, azokat létre kell hozni, és meg kell tartani közgyűjteményekként. A Nemzeti Digitális Könyvtár Magyarország helyismereti digitális könyvtára. Ezt csak a magyarországi és a magyar könyvtárak együttműködése hozhatja létre. Ha felépítésében a szabványosságra és a jogszerűsége vonatkozó előírásokat betartjuk, akkor teljesíthető lesz az előbbieken megfogalmazott kívánalom is, tudniillik a következő generációk is okulásul használhatják majd.

Monok István

Az elektronikus publikálástól az elektronikus könyvtárakig*

Mindenekelőtt szeretném elmondani, mennyire örülök, hogy ez a háromnapos rendezvény kizárólag a könyvtárak és a digitális dokumentumok témájával foglalkozik. Az a gyanúm ugyanis, hogy az általános értelemben vett magyar „könyvtárosság” nem a fontosságának megfelelően kezelte ezt a témát az elmúlt tíz-tizenöt évben, más országok előrébb járnak a szervezeti, szakmai, technikai, jogi és gazdasági feltételek megteremtésében; kevésnek találom nálunk az érdemi szakmai információcserét is. Egy hosszú és jelentős folyamat kezdetén vagyunk, már látszik, hogy alapvetően megváltozik a tudományos ismeretek publikálásának módja, az oktatási célú anyagok előállítás és felhasználása, és átalakulnak az emberek – főleg a jelenlegi fiatal generációk – tájékozódási, művelődési és szórakozási formái is. A digitális korszak első néhány évtizedében létrejövő (vagy éppen létre nem jövő) technológiák és intézmények hosszú távon is meghatározhatják a jövőt: az információhoz, a tudáshoz és a kultúrához való hozzáférés szabadságát vagy korlátait, egyszerűségét vagy nehézségét és „mellesleg” a könyvtárosság jövőjét is. Ezekben az években nálunk a fő hangsúly – helyesen – a digitalizáláson és az elektronikus publikáláson van: a pályázatok, projektek első sorban azt célozzák, hogy növeljük minél gyorsabban a digitális tartalmat, „mentsünk át” kulturális vagy tudományos értékeket számítógépes hordozókra, illetve tegyünk könnyen elérhetővé amúgy nehezen hozzáférhető, kutatható anyagokat a világháló segítségével. A legtöbb döntéshozó és szakember számára ez a végső cél, és még a jobbik eset, ha a digitális dokumentum felkerül valamely intézmény (például egy könyvtár) honlapjára, a rosszabbik esetben csak CD-re vagy DVD-re írják, és elsüllyed egy fiókban. Az on-line dokumentumok megtalálhatóságát pedig a legtöbben rábízják a Google-re és társaikra, már ha egyáltalán képesek ezek a keresőgépek rájuk bukkanni, mert nem dugták el őket valamilyen adatbázis-kezelő sáncai mögé. Az internetezők persze egyelőre örülnek, ha találnak valami használható, értékes, magyar nyelvű tartalmat az interneten, de ez az időszak nem tart örökké, a hazai on-line elektronikus publikálás első évtizedes korszaka után ideje elgondolkodni, hogy merrefelé lenne jó továbbfejlődni.

Szerintem a fejlődésnek abba az irányba kellene haladnia, hogy az internet virtuális világában is létrejöjjen az elektronikus könyvtáraknak az a munkamegosztáson, szervezettségen és minőségen alapuló hálózata, amely a „való világban” évszázadok alatt kikristályosodott, és elismerten jó, megbízható szolgáltatásokat tud nyújtani. Ezeknek az e-könyvtáraknak a digitális dokumentumok

* A „HELYISMERET – DIGITALIZÁLÁS – EURÓPAI UNIÓ” (Szolnok, 2004. július 14–16.) című konferencián elhangzott előadás szerkesztett szövege. [Előadásvázlat és illusztrációk: <http://mek.oszk.hu/~mekdl/szolnok/>]

puszta hozzáférhetőségén túl biztosítania kellene mindazt a hozzáadott értéket, amit a könyvtártudomány és a könyvtár mint intézmény adni tud, kiegészítve olyan plusz szolgáltatásokkal, amelyeket a számítógépes technológia és a globális internetes környezet tesz lehetővé. Egy ilyen, együttműködésen, szervezettségen, közös szabványokon és elveken alapuló intézményrendszer kiépülése egyaránt érdeke az exponenciálisan növekvő weben egyre tanácstalanabban keresgélő felhasználóknak és a digitális világban helyüket kereső könyvtáraknak is.

Ha megnézzük a *vizsla.origo.hu* vagy a *e-konyvtar.lap.hu* oldalak „magyar elektronikus könyvtárak” rovatát, akkor azt látjuk, hogy az ott található tíz-tizenöt cím között alig van olyan, amely megérdemli ezt az elnevezést, túlnyomó többségük csak kisebb-nagyobb (részben magán- vagy kalóz-) digitális dokumentumgyűjteménynek tekinthető. Az alábbiakban felsorolok néhány olyan kritériumot, amelyek véleményem szerint szükségesek vagy ajánlottak ahhoz, hogy egy digitális archívum „valódi” elektronikus könyvtárrá váljék.

Gyűjtőkör és gyűjteménysmertető

Kell egy jól meghatározott és a felhasználók számára is világos gyűjtőkör, amelynek alapján nagyjából sejteni lehet, hogy mit merre érdemes keresni, illetve hogy egy adott gyűjteményben mit lehet és mit nem lehet megtalálni. Az már nyilvánvaló, hogy az elektronikus publikációk száma nagyobb ütemben nő, mint a nyomtatottaké, így egyetlen könyvtár önmagában nem képes összegyűjteni ezeket. (Illetve időszakonként el lehetne menteni a teljes magyar webet, valamint a CD-n megjelent off-line kiadványokat egy sok terrabyte-os tárolóra, de feldolgozni, valamint szolgáltatatható formára hozni reménytelen.) Munkamegosztás kell tehát, ki kell alakulnia az elektronikus szakkönyvtárak, közkönyvtárak, helyismereti könyvtárak, egyházi, iskolai stb. könyvtárak, levéltárak együttműködő, egymásra épülő rendszerének, amelyek között dokumentumcsere folyik, hogy minden mű a témájának, jellegének megfelelő gyűjteményben (is) megtalálható legyen. Jelenleg a legváratlanabb helyeken találunk oda nem illő dokumentumokat, amelyek sokszor igen hasznosak lennének egy másik, erre specializált gyűjteményben, ahol viszont hiába keresik az olvasók.

Gyaráptási politika és gyarapodás

Kell egy olyan gyaráptási politika, amely biztosítja a gyűjtemény hosszú távú, folyamatos bővülését, mert az egyszeri nekibuzdulásból (és pénzforrásból) létrehozott digitális dokumentumok az internet rohanó világában igen gyorsan „halott archívumokká” válnak, amelyek nem vonzzák vissza a látogatókat. Általában nem szerencsés csak a saját digitalizálásra alapozni egy elektronikus könyvtárat, ez túl lassú és drága ahhoz, hogy egy nagyobb gyűjteményt belátható idő alatt fel lehessen építeni. Törekedni kell a sokféle forrásból való gyarapodásra, a már eleve számítógépen létrehozott művek összegyűjtésére, a más archívumokkal való dokumentumcserére és a nagy méretű, szervezett, közös digitalizálási programokban való részvételre (például *mek.oszk.hu/hungalap*). Jelenleg a hazai e-könyvtárak

csak egy-két elektronikus folyóiratot és néhány tucat, legjobb esetben néhány száz könyvet kínálnak letöltésre, vagyis még egy kis magánkönyvtár méretét sem közelítik meg, a gyarapodásuk is csak havi néhány tétel.

Metaadatok és adatsere

A hagyományos könyvtárakban nagy tudású szakemberek foglalkoznak a könyvek és folyóiratok kiadványszintű és analitikus leírásával, feltárással és a visszakeresést biztosító besorolásával. A digitálisan közzétett dokumentumoknál ezekről a „metaadatokról” viszont többnyire elfelejtkeznek még a könyvtárak honlapjain publikált műveknél is, pedig a visszakereshetőség az internet sok milliárd dokumentuma között még fontosabb szempont, mint egy néhány tíz- vagy száz- ezres állományú hagyományos könyvtárban, noha már egy ideje léteznek az elektronikus dokumentumokra kidolgozott szabványok és technológiák, amelyekkel többek között az egyes digitális archívumok közös kereshetősége is megoldható (például *search.nda.hu*). A gyűjteményeket építgető intézmények többsége nem rendelkezik a metaadatok rögzítésére, visszakeresésére és cseréjére alkalmas szoftverrel, legjobb esetben a hagyományos dokumentumokra kifejlesztett integrált könyvtári rendszerekben írják le ezeket is, ami nem igazán felhasználóbarát és internet-kompatibilis megoldás. Ezért lehet fontos az az ingyenes, moduláris felépítésű, mindenféle gyűjteményhez illeszthető nyilvántartó rendszer elterjedése, amelyet a MEK2 tapasztalatai alapján fejlesztett ki a MEK Egyesület az NIIF támogatásával (*elemek.oszk.hu*).

Felhasználóbarát felület és formátumok

A hagyományos könyvek, újságok használatát és a könyvtárban való eligazodás képességét az emberek többsége iskolás korában elsajátítja. A digitális dokumentumok és az azokat hordozó eszközök kezelését viszont több ma élő generáció még nem tanulta, és még kevesebben vannak – a fiatalok között is –, akik hatékonyan, „értelmesen” használják ezeket az új technológiákat. Ezért is fontos, hogy az elektronikus könyvtárak különös hangsúlyt fektessenek az ergonómiai, navigációs és használhatósági szempontokra, mind a felhasználói felület, mind pedig a dokumentumok formátuma és külalakja szempontjából. Jelenleg a legtöbb hazai gyűjteménynél vagy csak katalógusban való keresés van, vagy csak böngészés (többnyire szerző és cím szerint), és a dokumentumok csak egyféle formátumban érhetők el, ami korlátozza a használhatóságukat (nehézkés elmenteni vagy kinyomtatni, keresni vagy felolvasatni, kimásolni), nincsenek ismertetőik, amelyekkel az esetenként több megabyte-os dokumentumok letöltése nélkül is tájékozódni lehetne a tartalmukról. A felhasználói felületnél ki kellene használni a web hipertext jellegét: többféle bejárhatóságot biztosítva a gyűjteményen belül, és további linkeket kínálva külső gyűjtemények, dokumentumok felé. Nem szabad megfélemlkezni a „külföldi” látogatókról, akiknek legalább egy egyszerű angol nyelvű navigációs felület kell, és a hátrányos helyzetű (vak, gyengén látó, egeret nehezen kezelő mozgáskorlátozott vagy egyszerűen idős) olvasókról sem, nekik az elekt-

ronikus könyvtárakat és dokumentumokat is akadálymentessé kell tenni: felolvas-tathatóvá, felnagyíthatóvá, egyetlen gombbal vezérelhetővé. Erre is léteznek már nemzetközi ajánlások és követhető hazai példák (*vmek.oszk.hu*).

Minőségbiztosítás és megbízható szolgáltatás

Az elektronikus publikálás folyamata jelentősen különbözik a hagyományos művek (például könyvek) kiadásától és terjesztésétől, jószerével csak a végtermék azonos: valamilyen szakmai vagy kulturális tartalmú alkotás. Az eleve számítógépen keletkező műveknél többnyire elmarad a lektorálás és a szerkesztés folyamata, és nem kerülnek be a könyvterjesztési folyamatba sem, a szerzőktől vagy a közreadó intézményektől kell őket összeszedni, gyakran „kéziratos” állapotban. Sokszor nem sokkal jobbakként ilyen szempontból a kiadóknál található elektronikus példányok sem: a nyomtatott könyv előállítására szolgáló végső számítógépes verzió már olyan, betördelt állapotban van, ami internetes szolgáltatásra nem alkalmas, így valami korábbi, még hibás munkaváltozattal kell megelégedni. A papírról digitalizált műveknél pedig óhatatlan a minőségromlás, a betűhibák keletkezése, és elkerülhetetlen a digitális változat átszerkesztése egy- vagy többféle számítógépes dokumentumformátumba. Ezek a szöveggondozási és szerkesztői tevékenységek kívül estek a hagyományos könyvtárosság területén. Hogy egy elektronikus könyvtár készítői mennyit vállalnak ezek közül, az változó lehet, de valamennyit fel *kell* vállalni mindenképpen, és meg kell szervezni egy minőségbiztosítási folyamatot az egész gyűjteményre is. Jelenleg a hazai gyűjtemények hemzsegnek a szöveghibáktól, a rossz szerkesztési–technikai megoldásoktól, a nem működő linkektől stb. Ugyancsak fontos, hogy a gyűjtemények és azokon belül a dokumentumok minden pillanatban és hosszú távon is garantáltan elérhetőek legyenek, lehetőleg ugyanott, hogy lehessen rájuk hivatkozni, hiszen a „könyvtár” mint fogalom a stabilitás jelképe is. Erre is léteznek a megfelelő technológiák: az előbbire a gyűjtemény tükrözése egy-két további szerverre (például *www.mek.sk*), utóbbira pedig az URN használata (*nbn.oszk.hu*).

Olvasói kapcsolat és tájékoztató szolgálat

A hagyományos könyvtár – csúnya szóval – „humán szolgáltatás” nem egyszerűen dokumentumraktár, hanem olyan hely, ahol tanácsot, segítséget lehet kérni, akár tanulásról, akár tudományos kutatásról, akár kikapcsolódás céljából való olvasásról van szó. Az elektronikus könyvtárak világába ez a funkció ültethető át a legnehezebben, hiszen itt hiányzik a személyes kapcsolat az olvasó és a könyvtáros között. De a törzsolvasóknak küldött hírlevelekkel, az alkalmi látogatóknak szóló vendégkönyvekkel és „élő” fórumokkal, a segítséget keresőknek kínált online tájékoztató szolgáltatásokkal, a könyvtárosok fotóival és elérhetőségük megadásával valamennyire csökkenteni lehet a virtuális környezetből adódó személytelenséget. Több hazai szolgáltatás ilyen szempontból rendkívül titkolózó, néhol még az sem deríthető ki, hogy ki vagy milyen intézmény áll a gyűjtemény háttérében. Különösen fontosnak tartom az elektronikus könyvtárakban a referenz

szolgálat biztosítását, mivel ezek gyűjteménye még több nagyságrenddel alatta marad a hagyományos könyvtárak méretének, ezért a legtöbb látogató csalódottan távozik. hacsak nem biztosítunk neki lehetőséget arra, hogy segítséget kérhessen: hogy akár elektronikus, akár papír formában hol találja meg azt, amit keresett. Ez nemcsak az e-könyvtár értékét növeli meg, hanem a mögötte álló hagyományos könyvtári hálózatnak is további – általában hálás – használókat toboroz. Az adott gyűjtemény jellegéhez kapcsolódó kérdésekre feltételére szolgáló e-mail cím vagy webűrlap megadása mellett érdemes feltüntetni a központi tájékoztató szolgálat címét is (*libinfo.oszk.hu*), továbbá bekapcsolódni annak munkájába, mert ezen a területen is sokkal többet tud nyújtani egy közös, munka- és tudásmegosztáson alapuló szerveződés, mint az egyes könyvtárak és könyvtárosok önmagukban.

Csak néhány fontosabb szempontot említettem meg azok közül, amelyek a jövő elektronikus könyvtárait jellemezhetik. De már ennyiből is látszik, hogy bőven van mit tennünk: van hová fejlődünk a digitális dokumentumok előállításán és publikálásán túl is, hogy valóban kialakuljon Magyarországon az elektronikus könyvtáraknak olyan szervezett hálózata, amely idővel képes lesz kínálatban, a szolgáltatások színvonalában és változatosságában hasonló, társadalmilag elismert, hosszú távon is megalapozott, megbízható szolgáltatást nyújtani, olyat, mint az évszázadok alatt kialakult hagyományos könyvtári rendszer. Amit nekünk sikerült eddig megtanulni és megvalósítani a fentiekből a Magyar Elektronikus Könyvtár (*mek.oszk.hu*) fennállásának tíz éve alatt, azt szívesen megosztjuk minden kollégával (e-mail: *info@mek.oszk.hu*).

Drótos László

Séta az erdőben

Digitalizáltságaink gyermekbetegségei

*„Az emberélet útjának felén
egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,
mivel az igaz útat nem lelém...”*
(Dante Alighieri: Isteni Színjáték)

A Helyismereti Szervezet tanácskozásainak hagyományai szerint az utolsó, harmadik nap az egyesületi tagok és a házigazda intézmény, megye előadóié. Ekkor – a fokozott figyelemtől megfáradt, a befogadott információmennyiségtől túltöltött – hallgatóság érdeklődésének fenntartása érdekében már sok „aljasságra” képes az előadó, legalábbis én... Előadásom címéhez ezért nem átaláltam előranganatni Dante klasszikus művét, sőt (meglehetősen nagyképűséggel) kértem harmadik sorának átértékelését. Mindezt azért, hogy megfogalmazhassak néhány könyvtárosi közhelyként elfogadtatni kívánt evidenciát, elmondhassam, miként jutottam az „erdőbe”, és segítséget kérjek a fák mohos oldalának megtalálásához.

Közhelyek, evidenciák

A könyvtáraknak gondoskodniuk kell helyismereti dokumentumaik digitalizálásáról.

Ennyi az üzenet, és (remélem) annyira egyértelmű, hogy csak az idő (hely) kitöltése miatt kell indokolnom. Restelkedve, picit szerepzavarban érzve magam.

A fenti evidenciához a következő (ál)kérdés vezet: *Ha cél a magyar kulturális közvagyon digitalizálása, helyismereti gyűjteményeinkben voltak-e, vannak-e, lesznek-e feladataink?*

(Ha cél a magyar kulturális közvagyon digitalizálása...) Ez a kérdés már nem kérdés. A konferencia első két napjának előadásai, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alapprogram pályázati politikája, az, hogy az internet mindennapjaink részévé vált, mind-mind bizonyítja e cél meglétét, amit csak tudomásul venni lehet!

(...helyismereti gyűjteményeinkben...) Helyismereti gyűjteményeinkben a magyar kulturális közvagyon részét képező dokumentumokat őrzünk. Sok esetben e dokumentumok csak helyismereti gyűjteményeinkben találhatóak meg. A helyi szerzők szép- és szakirodalmi munkássága, a helyi információk elérhetőségének biztosítása lokálisan egyenlő (na jó, majdnem egyenlő...) fontossággal bír az „országos” érdeklődésre számot tartó vagy üzleti alapon is digitalizálható alkotásokkal...

Úgy vélem, ezek nem csak magunk között igazolható állítások. Közhelyek. Evidenciák.

Az erdő

(...voltak-e...) Voltak. És lett volna még bőven... Így jutottam az erdőbe...

X.25. ELLA. PETRA. Katalist. Gopher. WWW. Magyar Elektronikus Könyvtár. Neumann Ház.

Personal Editor 2.0, Norton Editor... és még mi mindent letöltött az ember a kilencvenes évek első harmadában, közepe táján...

Ezek mind-mind olyan jelek voltak, amelyek arra utaltak: új típusú dokumentumok elterjedése várható, s ilyen dokumentumokat mi is tudunk készíteni (készítetni). Láttuk, hiszen a szemünk előtt történt, hogy a helyi lapokat számítógépen kezdik szerkeszteni az önkormányzati előterjesztésekhez, jegyzőkönyvekhez, szakdolgozatokhoz, doktori disszertációkhoz hasonlóan, a helyi szerzők írógépiük helyett (vagy írógéppel dolgozó leírójuk helyett) egyre inkább szövegszerkesztővel dolgoznak, dolgoztatnak, de annyi gondunk volt!

Intézményünk anyagi lehetőségei szerint állást foglaltunk, és megváltuk a magunk vallásháborúját az integrált könyvtári rendszerek frontján. ISIS-re, Textarra esküdve létrehoztuk, -hoztuk helyismereti bibliográfiai adatbázisainkat. Hozzákezdünk a tájékoztató munkában hasznosítható adatbázisok beszerzéséhez, építéséhez. Honosítottunk, honosítunk, honosítani fogunk, belevágtunk a számítógé-

pes kölcsönzésbe. Pályáztunk, pályáznak és pályázni fogunk, kiépítettük számítógép- és szoftverparkunkat, külső és belső hálózatunkat, küzdünk az idővel egyre inkább amortizálódó eszközeink korszerűsítéséért. Rájöttünk, rájövünk vagy rá fogunk jönni, hogy a mentés készítése nem csak a tanfolyamvezetők szerint fontos... Tanfolyamokon és autodidakta módon megtanultunk szöveget, esetleg HTML-t szerkeszteni, szkennelni, CD-t írni, számítógépes munkatársainkkal félreértésmentesen kommunikálni. Elindítottuk első webes szolgáltatásainkat, lett honlapunk, on-line elérhető katalógusunk, elektronikus könyvtárunk, képeslaptárunk, lettek virtuális látogatóink. A felsorolás korántsem teljes...

De közben!

Internetes helyismereti dokumentumok ezrei tűntek el nyomtalanul, mert nem tudtunk gondoskodni mentésükről... Helyismereti vonatkozású elektronikus dokumentumok százai váltak egy-egy újrainstallálás vagy számítógép-takarítás áldozataivá... Megdöböntünk, amikor bibliográfiai adatbázisunktól egy rosszul feltett kérdés után 15.816 találatot kaptunk...

Ha maradunk az erdőnél, ez bizony elég nagy és sötétlő...

De ugyanakkor szép is!

Még mindig az erdő

(...vannak-e...) Mikrofilmolvasóink tönkremennek vagy olvasóink már nem hajlandók egy sötét szobában cikkszövegeket körmölni... Bibliográfiai adatbázisainkat előntik a rekordok, ennek ellenére a megyei lapok írásainak adatait csak válogatva vagyunk képesek rögzíteni. Látjuk a teljes szöveges adatbázis-építés lehetőségét, de nem rendelkezünk eszközeivel. A szerzőktől beszerzett digitális szövegekből csak ötletszerűen tudunk szolgáltatást készíteni. Félteve őrzött képeslapjainkat nem szívesen adjuk olvasóink kezébe. Aprónyomtatvány-gyűjteményünk egyre kaotikusabb. Régebben beszerzett cikk-kivágataink dobozokban hevernek kihasználatlanul. Internetes helyismereti dokumentumok ezrei tűntek el nyomtalanul, mert nem tudtunk gondoskodni mentésükről. Helyismereti vonatkozású dokumentumok százai válnak egy-egy újrainstallálás, számítógép-takarítás áldozataivá vagy csücsülnek egy-egy winchesteren, CD-n, DVD-n kihasználatlanul – várva elkerülhetetlen (?) sorsukat...

Feladatunk tehát bőven van! De el tudnánk látni ezeket (ezek egy részét) hatékonyabban is!

A tanácskozás utóélete

(...lesznek-e feladataink?) Az (ál)kérdés végére persze nem írhatok mást, mint hogy: természetesen! Főleg ezért lett a konferencia címe: **Helyismeret – Digitalizálás – Európai Unió!**

Amennyiben olyan elhatározás születik, hogy a helyismereti gyűjtemények digitalizálása **nem** a könyvtárak feladata, fentieket borítsa a feledés homálya. Amennyiben olyan, hogy **igen**, akkor viszont néhány kérdést át kellene gondolni és tudatosítani kellene az **egész magyar könyvtáros-társadalomban**, részévé

kellene tenni a **könyvtárosképzés minden szintjének**, mindennapi munkánknak. (Persze, ha ez lehetséges...)

Ezért előadásom végén az alábbi *szöveget* terjesztettem a konferencia résztvevői elé, és – néhány szövegjavítás beiktatásával – az összegyűltek elfogadták, így az *dokumentummá* vált, és az írás megjelenésének időpontjára el is jutott a címtekhez.

JAVASLAT

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete XI. Országos Tanácskozásának (Szolnok, 2004. július 14–16.) résztvevői azzal a javaslattal és kéréssel fordulnak a *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Könyvtári Főosztályához* és a *Könyvtári Intézethez*, hogy a helyismereti dokumentumok digitalizálása során felvetődő problémáink áttekinthetőségével a megoldáshoz nyújtsanak számukra szakmai segítséget:

1. Az Országos Tanácskozás résztvevői egyetértenek abban, hogy:
 - a) a nemzeti kulturális közvagyon egy jelentős része csak a közkönyvtárakban, ezek helyismereti részlegeiben lelhető fel, és ezek elsősorban itt számíthatnak kiemelt figyelemre. Szellemi értékeink digitalizálásából ezért ezek az intézmények nem hagyhatók ki;
 - b) módunk van arra, hogy gyűjteményünk részére – ugyan nyomtatásban megjelenő, de – eredetileg számítógépen készült dokumentumokat szerezzünk be (pl. helyi lapok, nyilvános önkormányzati iratok stb.), így ezek egyidejűleg többféle formában szolgáltatathatók lennének;
 - c) az interneten napról napra új, gyűjtőkörünkbe tartozó dokumentumok jelennek meg és tűnnek el. Szakmai felelősségünk, hogy ezek megőrzéséről gondoskodjunk.
2. Az Országos Tanácskozás résztvevői tudják, hogy:
 - a) a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium, fenntartó önkormányzataik, valamint egyéb e célra létrejött szervezetek – elsősorban pályázatok útján – jelentős támogatást nyújtottak és nyújtanak az e feladatok ellátásához szükséges *eszközök* beszerzésére;
 - b) preferálják és anyagilag is támogatják e feladatok ellátását, digitális szolgáltatások létrehozását;
 - c) a Nemzeti Digitális Adattár célkitűzései egybevágóak törekvéseikkel.
3. Az Országos Tanácskozás résztvevői ugyanakkor úgy látják, hogy:
 - a) képek digitalizálása során magukra maradnak a kimenet minőségének meghatározásában;
 - b) szöveg digitalizálása esetén ötletszerűen kapnak javaslatot a formátumra (formázásokat nem tartalmazó egyszerű szöveg ⇒ SGML);
 - c) nem megoldott digitalizált állományuk szolgáltatása az interneten sem formai, sem jogi tekintetben;
 - d) nem megoldott nagy tömegű digitális szövegeik tárolása, visszakeresése, szolgáltatása;

- e) nem megoldott a gyűjtőkörükbe tartozó internetes tartalmak archiválása, tartalmi és formai feldolgozása, szolgáltatása.
4. Az Országos Tanácskozás résztvevői ezért javasolják, hogy:
- a) digitalizálással kapcsolatos problémáikat egy megfelelő szakemberekből álló munkacsoport tekintse át, azokra kíséreljen meg érvényes és minden könyvtártípusra kiterjedő, a napi könyvtári gyakorlatban alkalmazható megoldást, megoldásokat adni;
 - b) a könyvtári dolgozók számára szervezzenek olyan célzott tanfolyamokat, illetve kezdeményezzék olyan akkreditált tanfolyamok indítását, amelyek elősegítik, lehetővé teszik az ajánlott megoldások gyakorlati alkalmazását, segítik a szerzői jogi törvény betartását;
 - c) a későbbiekben kiírandó pályázatok elsősorban az e megoldásokhoz szükséges eszközök (gépek és szoftverek) beszerzését, valamint az e megoldásokon alapuló szolgáltatások létrehozását preferálják.

Tagságunk kész e munkacsoport számára körülményeit, feladatait, gondjait részletesebben is megfogalmazni, kész a megoldás, megoldások keresésében részt venni.

5. Az Országos Tanácskozás résztvevői megfontolásra ajánlják:

- a) olyan központi digitalizáló műhely, műhelyek létrehozását, melyek az e munkához csak rövid időre szükséges, költséges berendezések (pl. gerincímélő könyvszkennerek, A/5-ös méretnél nagyobb síkszkennerek [plakátok digitalizálására], mikrofilmszkennerek stb.) elérését, használatát teszik lehetővé;
- b) olyan digitalizáló alközpontok létrehozását, amelyek egy-egy szoftver vagy nagyobb szakértelmet kívánó részművelet (különböző konverziók, karakterfelismerés, szöveg adatbázisba szerkesztése stb.) elvégzésében nyújtanak segítséget.

A kulturális közvagyon digitalizálása, a digitális nyersanyagok közgyűjteményekbe kerülése eminens érdekünk. Közkönyvtáraink munkatársai ebből szeretnék kivenni részüket. Ehhez kérjük az Önök segítségét!

Szolnok, 2004. július 14–16.

A szövegben néhány pont talán mosolygásra készíti a hozzáértőbbeket. Nekem itt áll a polcomon 2000 képeslap 2400 DPI-ben digitalizált változata, amit szeretnék átadni az OSZK-nak, de abban a tudatban, hogy ott nem lom, hanem használható dokumentum lesz belőle. Mit csináljak vele? 1997-től rendelkezem a megyei lap anyagának digitális változatával. Az állományok megjártak egy DOS-os keresőt, a WinIst-t, most pdf-be konvertálgatom őket. Érdemes? Könyvtárunk két éve megkapja a megyei szakdolgozatok digitális változatát. Egyelőre csak archiváljuk őket. Rendelkezünk mikrofilmszkennerekkel, megkezdjük a megyei lapok digitalizálását. Ki mondja meg, hogy jól csináljuk-e?

Az erdőben bolyongani érdemes és szép volt. De ideje lenne megkezdeni a szakszerű erdőgazdálkodást!

Takáts Béla

A helyismereti információkeresés és a világháló

Biobibliográfiák, életrajzi indexek,
lexikonok

Az utóbbi hónapokban e lap hasábjain több szerző is foglalkozott a helyismereti munkával, aktualitásával az 1997. évi CXL. törvényt idézve és az IFLA idevontakozó állásfoglalása szellemében.¹ Bényei Miklós, a téma szakértője a kistelepülések könyvtárainak a helyismereti teendőit fogalmazta meg, Gerő Gyula még külön a könyvtártörténet-írás fontosságát és időszerűségét is hangsúlyozta az általános teendők mellett. Mindkét írás az elvégzendő feladatok egyfajta módszertani útmutatója, kalauza is egyben, a gyűjtőkör kialakításától a helyismereti információszolgáltatásig.

Ez az írás azokból a lehetőségekből szeretne felvillantani néhányat, amelyeket az internet nyújthat a kistelepülések könyvtárosainak a településekkel kapcsolatos információk összegyűjtésében. Nem elsősorban az internetes keresőkre (keresőgépekre), mint amilyen a Google vagy a Vízsla és mások, nem is az internetkatalógusokkal (Hudir, Yahoo, Google Címtár stb.) történő keresésre gondolok – ezeknek is megvan a maguk szerepe természetesen –, hanem az interneten elérhető adatbázisok különböző típusaira, elsősorban is az ún. teljes szövegű adatbázisokra.

A kiskönyvtárakban a helyismereti információszolgáltatást a múltban erősen korlátozta az állományok „nagysága”, összetétele, az adatok kutatásához szükséges referenzs művek (lexikonok, szótárak, enciklopédiák stb.), a megfelelő szakbibliográfiák, feltáró eszközök hiánya. Ma, ha egy kiskönyvtárban lehetőség van az internet használatára, ha a megfelelő forrásokat és a keresés módszereit is ismeri a könyvtáros, akkor kis túlzással azt is mondhatjuk, hogy gyakorlatilag ugyanolyan színvonalú és mélységű helyismereti tevékenységet lehet végezni, mint a városi és megyei könyvtárakban. Szerencsére az interneten számos forrás ingyenesen is elérhető. Közülük a legtöbb az internetes keresők által nem látható weben, az ún. mély weben található. A CD-ROM-on és a DVD-n megjelenő információforrások beszerzésére anyagi okokból csak korlátozott lehetőség van a kis intézményeknek, ezért különösen fontosak számukra a webes kiadások.

Bényei Miklós helyismereti tevékenységről szóló alapművéből és mások írásaiból ismert, hogy a helyismereti információ tartalmilag és formailag is igen széles körű, az élet, az ismeretek valamennyi területére kiterjed.² Egy rövid terjedelmű írás, így ez a cikk sem vállalkozhat arra, hogy a helyismeret minden vonatkozásával foglalkozzon, ezért csak egyetlen problémával, a helyismereti munka talán legérdekesebb és legnehezebb feladatával, a helyi személyiségekről

– írók, politikusok, művészek, mérnökök stb. – szülő információk keresésével foglalkozik. Elméleti kérdésekkel – pl. a helyi személyiségek meghatározásával – nem, ezt megtette már a szakirodalom Csak gyakorlati információkeresésről, információforrásokról lesz szó.³ Mindemellett leszögezhetjük, hogy a községek szülőttei közül nemcsak az országosan is ismert nevek tesznek szert valamilyen szempontból jelentőségre – ilyen személy általában kevés van, s a róluk szóló információk könnyen elérhetőek, ismertek –, hanem azok is, akik a kisebb közösségért vagy régióért dolgoztak, de említésre méltót alkottak, és számon tartja őket a szakterületük, továbbá bekerültek valamelyik lexikonba, életrajzgyűjteménybe, publikációjuk jelent meg stb.

A digitálisan rögzített információforrások előnye, hogy több szempontú keresést tesznek lehetővé, mint a hagyományosak. Ki vállalkozna arra, hogy Szinnyei József örökérvényű biobibliográfiáját, a *Magyar írók élete és munkái*t szóról szóra végigolvassa azért, hogy megtalálja az egy településhez kötődő személyek adatait. Ezzel szemben ha e mű adatbázis-változatát használjuk erre a célra, nem várt eredményre is juthatunk. Például olyan személyiségekre is bukkanhatunk, akik nem a település szülőttei, ezért nem tudtunk eddig róluk, de mivel életük egy szakasza a településhez kötődött, számon kell tartanunk őket. Fellelhetünk olyan műveket is, amelyek a településsel kapcsolatosak stb. A híres vagy fontos személyiségek életpályájának bemutatása nem maradhat ki a helyi monográfiákból, aztán intézményeket lehet elnevezni róluk, akár rendezvénysorozatot is lehet alapozni egy-egy személyiség tevékenysége emlékére vagy ahhoz kötődően.

A helyi hagyományok kutatása arra is alkalmat ad, hogy a gyerekeknek bemutassuk az interneten elérhető értékes információforrások, adatbázisok használatát, ezzel felkelthetjük az érdeklődésüket a lakóhelyük múltja, illetve az értelmes internethasználat iránt. A Szinnyei és más fontos referenz (Például *Pallas Nagy Lexikon*, *Magyar Életrajzi Lexikon* stb.), továbbá nem csak referenz mű (például folyóiratok) jelent meg már az Arcanum Adatbázis Kft. kiadásában, CD-ROM-on, újabban DVD-n is. Az *Arcanum adatbázisok* között szerencsére vannak olyanok is, amelyek az interneten is elérhetőek. Így azok a könyvtárak, amelyek nem tudják megvásárolni a CD-ROM-ot, DVD-t, de van internetelérésük, használhatják ezeket. A keresés technikailag kicsit bonyolult, türelmet igényel. A települések nevének régi és mai alakját is célszerű használni a keresésnél.

Az *Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai* című (<http://www.arcanum.hu/oszk/>) weboldalon témánk szempontjából a következő fontos adatbázisok érhetőek el:

eRMK – Elektronikus Régi Magyar könyvtár
Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái
Magyar Könyvészet : 1712–1920
Régi Nyomtatványok Tára

Közülük a *Magyar írók élete és munkái* című adatbázis az, amely a személyekről szóló adatok keresésére szolgál. A Szinnyei-mű keresőfelülete (a „válasszon űrlapot” legördülő menüből kiválasztva):

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái :: keresés

A teljes névalak: [szólista](#)

Bárhol a szövegben: [szólista](#)

Mezők szűrési keresés

Név	<input type="text"/> szólista	Foglalkozás	<input type="text"/> szólista
Születés ide és helye	<input type="text"/> szólista	Halálozás ide és helye	<input type="text"/> szólista
Életrajz	<input type="text"/> szólista	Kifejezések kapcsolata a mezőkön belül ☐ és ☐ vagy ☐ nem	
Munkák	<input type="text"/> szólista	Kapcsolat a mezők között ☐ és ☐ vagy ☐ nem	
Bibliográfia	<input type="text"/> szólista	Rendezés:	A könyv szerint <input type="text"/>

E keresés apropóján szeretném megemlíteni azt a problémát, amelyet a hasonló és a régebbi időkben nem egységesített és ellenőrzött településnevek okozhatnak. Ha például a településünk nevének használata változott az idők folyamán, akkor a források által egy településnek tulajdonított személyek adatait feltétlenül ellenőriznünk kell más forrásokban; a születési és halálozási adataikat a települési anyakönyvekben vagy az azokról készült másolatokban. A megyei levéltárak őrzik az anyakönyvek másodpéldányait, illetve a Magyar Országos Levéltár a mikrofilmmásolatokat. Arról, hogy készült-e az anyakönyvekről mikrofilmmásolat, ugyancsak egy adatbázisból tájékozódhatunk, a MOL Anyakönyvek adatbázisából (<http://www.natarch.hu/>.) Ebből megtudhatjuk, hogy mely anyakönyveket vették mikrofilmre. A csomagban szereplő három bibliográfiai adatbázist is érdemes megemlíteni. Használatukkal a településhez kötődő, már felkutatott személyek műveit is kereshetjük, adataikat pontosíthatjuk, ellenőrizhetjük. Természetesen egy adott helyen, településen kiadott vagy készült művek is feltérképezhetők, ha valaha működött ott kiadó vagy nyomda. További helyi vonatkozású információk is előkerülhetnek, például a településről szóló munkák (könyvek, cikkek), hisz a *Magyar Könyvészet 1712–1920* bizonyos ciklusai cikket is feltártak.

Előfordulhat, hogy bizonyos adatbázisoknak több internetcíme van. Így van ez az Arcanum adatbázisokkal is. A fenti adatbázisok közül háromból a kiadó adatbáziscsomagot állított össze: *Catalogus*: bibliográfiai adatbázisok: Elektronikus Régi Magyar Könyvtár (eRMK), Magyar Könyvészet 1712–1920, Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái –, amelyeket aztán a következő címről tesz kereshetővé: <http://www.arcanum.hu/catalogus/>.

Két másik csomag közül az egyik a *Gesta*: adattárak, lexikonok, kézikönyvek, a Pallas Nagy Lexikona, a Pannon Enciklopédia sorozat, Engel Pál: Magyar középkori adattár, Nagy Iván: Magyarország családai, Nagy képes világtörténet, Brehm:

Állatok világa, a <http://www.arcanum.hu/gesta/> címen. Ebben található általános lexikon, enciklopédia, két, a történeti segédtudományok körébe tartozó munka, egy archontológiai mű, azaz a tisztségekkel foglalkozó adattár, egy genealógiai munka, valamint egy történettudományi és egy természettudományi kézikönyv.

A másik az *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár* című csomag (<http://www.arcanum.hu/oszk/>)

Codices Latini Medii Aevii
Latin nyelvű kötetes kéziratok
Magyar nyelvű kötetes kéziratok
1950 után beszerzett kötetes kéziratok
Analekta
Fondjegyzék
Levelestár

A *Kézirattárban* is találhatóak életrajzok, többek közt a Gulyás Pál-féle biobibliográfia kéziratban maradt anyagából. Álljon itt egy keresés eredménye példaként ebből az adatbázisból is. A keresőmezőbe beírt szó egy település neve, Kéthely volt.

36/2288

Horváth Hedvig, Daán Miklósné önéletrajza.

1942. okt. 19.

Autogr. adatszolg. lev.

1 db.

= 2 fol.

Forrás: Kézirattár/Fondjegyzék/Fond 36 Gulyás Pál/III. Gulyás Pál Magyar Írók életrajzával kapcsolatos adatgyűjtése és levelezése/H/36/2288 Horváth Hedvig, Daán Miklósné önéletrajza

Amint látjuk, itt a keresés eredménye nem maga az életrajz vagy az életrajzi adatok, hanem a kéziratos életrajz lelőhelyadata.

Az utóbbi években tűnt fel egy fontos műfaj a magyar kiadási gyakorlatban, ez az életrajzi index. Az életrajzi index adattárszerű összeállítás, sőt igen fontos forrás a híres személyek felkutatásánál, mert elvezet a bővebb információk forrásaihoz, tudniillik közreadja azoknak a forrásoknak az adatait, ahonnan ő maga az adatokat merítette. Ilyen életrajzi index a *Magyar Életrajzi Kalauz*, amelynek az internetes elérése sajnos előfizetéshez kötött, de CD-ROM-on is megvásárolható.⁴ Ilyen a Petőfi Irodalmi Múzeum (<http://www.pim.hu>) *Magyar Életrajz Indexe*, amely a múzeum honlapján, az Adatbázisok link mögött érhető el, az alábbi adatbázisok társaságában.

Magyar Életrajzi Index
Magyar Emigráns Írók és Műveik
Magyar írók sírjai
A becsületrend magyar kitüntettjei
Díjak és Díjazottak 1945 után

Kortárs írók bibliográfiája
Diplomások adattára
Budapest topográfia
Recepció Adattár
Kabdebő Lóránt-bibliográfia
Szivárvány – MSzivárvány repertórium
Magyar írók bibliográfiája
A magyarországi főnemesség genealógiája
Magyar családtörténeti adattár

A *Magyar Életrajzi Index* 158 674 rekordja ugyanennyi személy adatait tartalmazza a következő adatsorokkal: elfogadott névalak, névvariánsok (névváltoztatás előtti név a változtatás dátumával), leánykori és asszonynev, nemesi előnév, főnemesi rang, születési és halálozási adatsor: település, megye, év, hónap, nap. A foglalkozások közül három és a feltárt források kódjai. Egy rekord az adatbázisból:

Név	Csáky Ferenc
Névvariáns	Csáki
Születési hely	Kéthely, Somogy vm.
Születés ideje	1885. VII. 12.
Halálozási hely	Szentendre
Halálozás ideje	1954. XI. 28.
Foglalkozás	állattenyésztő, mezőgazdasági szakíró
Források	Gulyás - MAÉL - MNL - RÚL - ÚMÉL

Az adatgyűjtéskor valamennyi magyar életrajzi forrást áttekintették, az önálló kötetben megjelent (ideértve a külföldön napvilágot látott magyar kiadványokat is) vagy egy-egy monográfiában, illetve tanulmányban található ún. rejtett bio-bibliográfiákat is, összesen 645 különböző forrást dolgoztak fel.

A *Magyar Emigráns írók és Műveik* adatbázis a 2000-ben megjelent *Magyar emigráns irodalom lexikona* életrajzi és könyvészeti részét tartalmazza, de a kötetben kiadottnál bővebb anyaggal és javított formában. Ez az adatbázis is lehetővé teszi a születési hely és halálozási hely szerinti keresést is.

Kiemelném még az adatbázisok közül a *Diplomások adattárát*, amelyet folyamatosan építenek, de már most is fontos forrása az elmúlt században élt személyek adatai felkutatásának. Jelenleg hét felsőoktatási intézmény 33 237 hallgatójának életrajzi adatait tartalmazza. A két genealógiai adatbázis Gudenus János József munkáin alapul, de eddig csak a főnemességről szóló látott nyomtatásban napvilágot. (Gudenus János József *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája* című művét tartalmazza, amely 1990–1999 között öt kötetben látott napvilágot). A *Magyar családtörténeti adattár* nem a nemesi családok adatbázisa, nincs társadalmi hovatartozás szerinti válogatási szempontja.⁵

Az életrajzi indexekhez visszatérve meg kell még említeni a *Hungarika Névkatasztert* is (<http://www.iif.hu/db/>), amely a Magyarországról valamilyen okból kivándorolt, emigrált jelentős személyiségek életrajzi adatait dolgozza fel, valamint tartalmazza. Mint ilyen az Országos Széchényi Könyvtár központi hungarika szolgáltatásainak egyike. „Célja, hogy a regisztrált személyek azonosítását, egy-egy személyre vagy bizonyos közös ismervek alapján kialakítható csoportokra (pl. azonos foglalkozás, azonos település szülőttei, azonos generáció, meghatározott országban megtelepedett személyek stb.) vonatkozó biográfiai tájékoztatást lehetővé tegye. Elsősorban a tudományos kutatás és könyvtári, valamint dokumentációs tájékoztatás kívánalmait tartja szem előtt, ezen túl azonban számos egyéb területen, pl. kapcsolatépítés, konferencia, rendezvény- és kiállításszervezés, helytörténeti és egyéb kiadvány-előállítás, eseménynaptár-készítés”, használható – írják róla a szerkesztők⁶. A *Hungarika Névkataszter* egyszerű és összetett keresést biztosít. Az egyszerű keresés ad lehetőséget a születési hely szerinti keresésre. A keresőmező neve: Város. Ez nem túl szerencsés, mert megtévesztő, de természetesen nyugodtan beírhatunk községnevet is a keresőmezőbe. Például egy somogyi község, Babócsa nevének beírása esetében a következő találatot kaptuk eredményül:

Kasza Berecz Mária

Későbbi neve: Berecz Józsefné Kasza Mária

Babócsa 1923.03.21

Foglalkozás: iparművész

BJ 1981-a(A)

Nem ingyenes elérésű a fentebb is említett *Magyar Életrajzi Kalauz*. Ezt az adatbázist egy könyvtáros kolléga, Németh Tibor állította össze. Érdekes szólni róla, mert CD-ROM kiadása is van, és igen széles a gyűjtőköre. Időben a magyar történelem és művelődéstörténet egészére kiterjesztette az adatgyűjtést, így ötvözi a klasszikusan (lezárt életpályákat tartalmazó) életrajzi lexikonokat és a „Ki kicsoda”-típusú kortársi adattárak anyagát, s ez nagy előnye. Információk a <http://www.mabi.hu/cimen/>⁷ található. Ha megvásárolni nem is tudják, egy alkalommal a megyei könyvtárban is el lehet végezni a szükséges keresést. Érdekes valamennyi említett adatbázist használni, mert csak így kutatható fel az összes helyi személyiség. Ha átfedések lennének, azok könnyen kiszűrhetők az eredmények összevetésével. A munka végeredménye lehet a helyi személyiségek adattára, amely felkerülhet a település vagy a könyvtár honlapjára. Ilyen összeállítások már vannak, például Marcali város honlapján a Ki kicsoda link mögött akadtam egy ilyenre. (<http://www.marcali.hu>)

Az életrajzi lexikonok közül a *Magyar életrajzi lexikon* és a *Veszprém megyei életrajzi lexikon* elektronikus változatára hívnám fel a figyelmet. Mindkettő megtalálható a Magyar Elektronikus Könyvtárban. Önálló keresést nem végezhetünk ezekben, de a MEK legújabb változatának használata esetén (<http://mek.oszk.hu/>) – ha a teljes szövegű keresést választjuk, és beírjuk a település nevét keresőszónak –

más dokumentumok tartalmával együtt e lexikonok szócikkeiben is kereshetünk. Ennek az az előnye, hogy más dokumentumokban is találhatunk a településsel kapcsolatos információt, ha nem is életrajzit. Hátránya, hogy több találat – esetenként irreleváns találat- közül kell kiválogatnunk az életrajziakat, de ez általában nem túl nagy munka, mert rendszerint csak több tíz találatról van szó. S mivel még ez a szolgáltatás nem teljesen kész, lehetnek technikai problémák a keresésnél például a találati lista megjelenítésével.

A szaklexikonok is fontos szerepet játszanak a személyek adatainak keresésénél, ezekből egy-egy szakterület helyi vonatkozású híres embereit kutathatjuk fel. Közülük még alig került fel néhány az internetre. E kevesek közé tartozik a kilencvenes években megjelent *Pedagógiai lexikon*, és mivel ehhez egy *Ki kicsoda kötet* is tartozik, nemcsak régi neves pedagógusok, hanem a kortársak is felkutatatók általa a <http://human.kando.hu/pedlex/index.html> címen.

Az internet igen gyorsan változik, ezért számolni kell azzal, hogy amit ma megtaláltunk egy oldalon, azt a forrást esetleg áthelyezik, leveszik, módosítják, de újak is megjelenhetnek.

Végezetül csak felvillantani szeretnék néhány érdekes, a cikkben nem tárgyalt kutandó és kutatható témát, korántsem a teljesség igényével: középkori okleveles források és más levéltári források, földrajzi nevek, a településről szóló szakirodalom (könyvek, cikkek), népzene és népzenei gyűjtés, helyi vonatkozású szépirodalmi művek a versektől a prózai alkotásokig, népszokások, tárgyi néprajzi emlékek, népi díszítőművészet stb. Ahogy a témák számosak, úgy a kutatás céljaira rendelkezésre álló elektronikus forrás is egyre több. A könyvtáros munkájához hozzátartozik ezek felkutatása, az újak megjelenésének figyelése, a közösség érdekében való felhasználása, együttműködés a település amatőr és hivatásos helytörténészeivel, a honismereti szakkörrel stb.

A helyismereti kutatás és munka mindig aktuális volt, de napjainkban, úgy tűnik fel, különös jelentőséget kapott, mert nemcsak az egyéni műveltséget, hanem a települések arculatának, vonzerejének megteremtését is szolgálhatja, ezen keresztül már a közösségnek gazdasági hasznot is képes generálni, például az idegenforgalomból származó bevételeket. A helyi könyvtár és könyvtáros presztízsének növelése is elérhető, kinek- kinek a saját szűkebb hazájában.

Hivatkozások:

- 1 Bényei Miklós: A kistelepülési könyvtárak helyismereti gyűjteményeinek kialakítása = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 2. sz. 36–40. p., Mezey László Miklós–Vajda Kornél: A hazai helyismereti munka néhány időszzerű kérdése = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 4. sz. 3–11. p.
Gerő Gyula: A helyi információtól a könyvtártörténet-írásig... = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 5. sz. 20–27. p.
- 2 Bényei Miklós: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. Nyíregyháza, Bessenyei György K., 1994. 7–10. p.
- 3 Uo. és Kertész Károly: Életrajzi szempontok, személyi megközelítések a tapolcai könyvtár helyismereti gyűjteményében = Helyismereti könyvtárosok III. Országos Ta-

- nácskozása. Tata, 1996. július 17–19. Szentendre, MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete, 1997. 93–98. p.
- 4 Magyar Életrajzi Kalauz. [online] Celldömölk: Mabi Bt. [2004.06.14.] <http://www.mabi.hu>
- 5 PIM Adatbázisok = PIM honlap [online] Bp. : PIM, (Frissítés: 2004. 06. 14.) [2004.06. 14.] <http://www.pim.hu>
- 6 Hungarika Névkataszter. = NIF adatbázisok [online] Bp. : OSZK: 1998. [2004.06.14.] <http://www.ijf.hu/db/>. és Kovács Ilona: A Hungarika Névkataszter, mint a helyismereti biográfiai adatgyűjtés forrása = Helyismereti könyvtárosok III. Országos Tanácskozása. Tata, 1996. július 17–19. Szentendre : MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete. 1997. 83–88. p.
- 7 Magyar Életrajzi Kalauz. [online] Celldömölk: Mabi Bt. [2004.06.14.] <http://www.mabi.hu>

Balla Mária

Az információ és a könyvtár szerepe sikeres életpályák alakulásában*

A siker nem cél, legfőbb eredmény.
(Flaubert)

Napjaink gyakori kérdése a siker mibenléte. Mindennapos téma ez az emberek között, publikálnak róla, könyveket adnak ki különböző sikertörténetekről. De vajon van-e általános receptje a sikernek? Lehetnek-e ezek példák előttünk? Ha igen, melyiket kövessük?

Kutatásom egy fontos kérdéskörre irányul, amelynek vizsgálatával csak ritkán találkozhatunk: az információ és a könyvtár szerepe sikeres életpályák alakulásában. Témaválasztásom oka a hivatásom: a könyvtár folyamatosan bővülő, egyre teljesebbé váló információszolgáltatásával hogyan képes segíteni az emberek életminőségének javulását, a siker elérését.

A siker tartalma koronként változó, azonban van, ami állandó: a motiváció. Kezdetben a célok elérése, az előrehaladás, később pedig a siker által elért eredmények megtartása és további gyarapítása a cél, amelyhez motivációt és energiát a már elért eredmények adnak.

* A tanulmány a Kovács Máté Alapítvány által 2003-ban kiírt pályázaton első díjat nyert dolgozat rövidített változata.

Arra törekszem tanulmányomban, hogy az objektív és szubjektív vonulat is jelen legyen. Vagyis amit lehet objektív, statisztikai módszerekkel vizsgálni, azt úgy mérem, ami azonban túlmutat az objektív valóságon, azt a számok helyett a maga valóságában kívánom reprezentálni, hogy rávilágíthassak a siker és az olvasás kapcsolatára, vagyis hogy a humán tényező is megjelenjen a minősítésben. A kutatáshoz tehát szükségem volt kommunikációelméleti, olvasásszociológiai és könyvtartani ismeretekre egyaránt és persze empátiás, meggyőző és kommunikációs készségre is, hogy elnyerjem alanyaim bizalmát, melynek segítségével még eredményesebbek lettek a beszélgetéseink.

A szempontsor felépítése és értékelésének módszere

Az interjúk szempontjainak kiválasztásakor elsődleges céloom volt, hogy illeszkedjenek a téma speciális voltához és hogy a magánélet szféráját ne érintsék. Igyekeztem folyamatosságot teremteni a kérdések sorrendjében, hogy ne kényszerítsem az alanyt gondolati és témabeli váltásokra. A helyes sorrendet az is igazolta, hogy gyakran azelőtt megválaszoltak egy-egy kérdést, mielőtt feltettem volna.

A végső szempontsor négy nagy tematikus blokkra osztható. Az első kérdések a személyi adatokra vonatkoztak. A második blokkba a pályaválasztás, a pályakorrekció kérdésköre került. A harmadik blokkba a sikerességről alkotott véleményeket kutató kérdések tartoztak. Végül a negyedik csoport, amely egyben a leg részletesebb is, az olvasással és információszerzéssel kapcsolatos szokásokra vonatkoztak.

Az értékelés során az azonos kérdésekre adott válaszokat összehasonlítottam. próbáltam bennük közös pontokat keresni, amelyek alapján modell is felállítható, majd az összegzésben leszűrtem ezekből az általánosításokból következő konklúziókat is.

Mintavétel

Az olvasásszociológiai vizsgálatok mindig valamilyen konkrét, közös szempont alapján válogatják ki a társadalomból a minta alanyait. A legfontosabb kiválasztási szempontom az volt, hogy az adott személyt környezete sikeresnek ítélje, legyen szó szakmai előmenetelről, pénzről vagy az önmegvalósítás egyéb formájáról. Ez szubjektív megközelítésnek tűnhet, mert a siker mint összetett fogalom statisztikailag nem mérhető. Azt azonban el kell ismernünk, hogy igenis kategorizálható a végzett munka az anyagi eredmények által, és a szubjektivitást csak az jelenti, hogy kit melyik lépcsőfokára állítanánk a sikeresség ranglétráján.

Alanyaimat igyekeztem különböző foglalkozású és társadalmi helyzetű csoportokból válogatni, hogy legkisebb esélyem se legyen a siker egyoldalú megítélésére. Mind a 20 főt ismerőseim és kapcsolataik révén választottam ki. A vizsgálati módszer típusa (interjú) és a felmerülő kérdések sokasága és differenciáltsága miatt a minta elegendő volt ahhoz, hogy bizonyos tendenciák kirajzolódjanak.

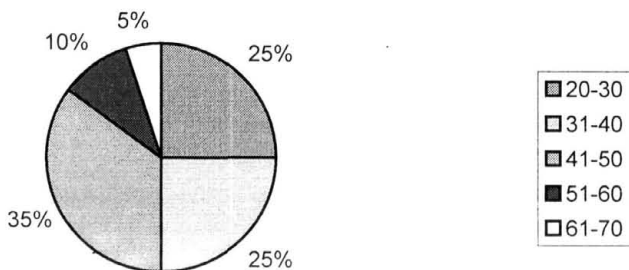
A kiválasztás során először néhány általam sikeresnek ítélt és az ismeretségi körömben könnyen elérhető személlyel készítettem interjút. Majd ők – kiterjedt

kapcsolatainknak köszönhetően – saját ismerőseiket is ajánlották, akikkel a találkozás megszervezésében is készségesen segítettek. A kialakult jó benyomásnak és az alanyok közvetlenségének köszönhetően – néhány kivétellel – mindenki elvállalta az interjút, visszautasításra csak néhány esetben került sor időhiány miatt.

A mintába 7 nő és 13 férfi került, ami bizonyítéka annak, hogy nemcsak az erősebbik nem érhet el sikereket, hanem a nő is, akinek még a család terhei is nyomják a vállát.

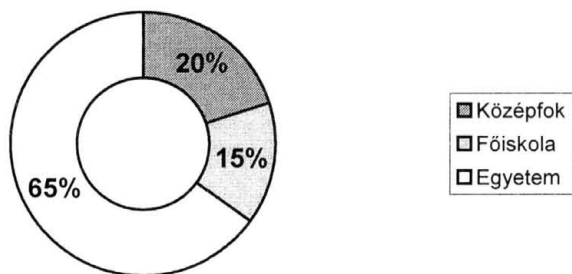
Az életkor szerinti megoszlás még érdekesebb képet mutat. Öt korcsoportot alakítottam ki, amelyben az alábbi grafikonon látható megoszlás tapasztalható.

A minta életkor szerinti megoszlása

Az iskolai végzettség elemzése több szempont szerint is lehetséges. Vizsgálhatjuk az iskola fokozata szerint és a diplomák száma szerint is a jelölteket. Iskolafokozat szerint három kategóriát állapítottam meg:

A minta megoszlása iskolafokozat szerint

A másik szempont, amely szerint vizsgálni lehet a mintát, az előző szempont egyfajta részletezése. Azt vizsgálja, hogy kik azok, akiknek kettő vagy több diplomája van. Az egyetemet végzettek csoportjából ebbe az osztályba mindössze három fő sorolható. Mindhármukat más-más ok készítette a másoddiploma megszerzésére. (Pl.: a rendőrkapitányság vezetője életcélját valósította meg, amikor a jogot is elvégezte; mérnök–közgazdász felismerte, hogy a kor elvárásaihoz kell alkalmazkodnia, eredeti mérnöki szakmája ugyanis már nem nyújtott elég elhelyezkedési lehetőséget; a gyermekotthon vezetője pedig szükségét érezte a pszichológusi diploma megszerzésének, hogy még teljesebben be tudja tölteni a pozícióját).

A vizsgált csoport tagjai a fenti szempontokon kívül foglalkozásaik szerint is kategorizálhatók. Hat csoportot alkottam, amelyekbe jelenlegi foglalkozásuk szerint tartoznak. A csoport megnevezése után a jelenlegi foglalkozást és a megszerzett végzettséget mutatom be.

1. Kulturális csoport:

- Rendezvényszervező, produkciós vezető
Végzettsége: orosz nyelv- és irodalomtanár
- Színházigazgató, színész
Végzettsége: színész, kulturális menedzser

2. Orvos csoport:

- Igazságügyi orvos szakértő
Végzettsége: orvos
- Fogorvos
Végzettsége: fogorvos

3. Jogi csoport:

- Ügyvéd
Végzettsége: ügyvéd
- Rendőrkapitányság-vezető
Végzettsége: jogász, tiszt

4. Közgazdász csoport:

- Osztályvezető
Végzettsége: mérnök, közgazdász
- Logisztikai vezető
Végzettsége: közgazdász

5. Pedagógus csoport:

- Iskolaigazgató
Végzettsége: kémia–fizikatanár
- Gyermekotthon-igazgató
Végzettsége: biológia–földrajztanár, pszichológus

6. Vállalkozói csoport:

- Sportvállalkozó
Végzettsége: orosz és pedagógiatanár
- Élelmiszer-ipari vállalkozó, edző
Végzettsége: testnevelőtanár
- Autókereskedelmi vállalkozó
Végzettsége: jármű és karosszéria-lakatos
- vendéglátó-ipari vállalkozó
Végzettsége: autószerelő
- Szórakoztatóipari vállalkozó
Végzettsége: mezőgazdasági technikum

7. Egyéb csoport:

- Elnöki tanácsadó, PR-, marketing menedzser
Végzettsége: művelődési menedzser, politológus
- Oktató
Végzettsége: agrármérnök
- Sportoló
Végzettsége: érettségi

A szakmai megoszlást tekintve az iménti felsorolást és csoportosítást szem előtt tartva – arra a megállapításra jutunk, hogy a vállalkozói réteg a legszélesebb, ami a rendszerváltás óta bekövetkezett gazdasági átalakulások következménye.

A foglalkozás és a végzettség viszonyát elemezve észrevehető, hogy a húsz főből hét ténylegesen nem a saját szakmájában dolgozik. Lehet, hogy van némi átfedés a végzettsége és a pillanatnyilag űzött foglalkozása között, de ez nem meghatározó.

Összefoglalva: a következtetéseket húsz, valamilyen területen önmagát sikeresnek valló és mások által is sikeresnek tartott személlyel készített interjúim alapján vontam le. Sikertől egy teljesen heterogén mintát válogatnom. A komplex vizsgálat kiterjedt iskolázottságukra, sikerképükre, olvasási, művelődési és könyvtárhasználati szokásaikra, így érdekes életutakkal ismerkedhettem meg.

A válaszok képet formáltak előttem az adott személyekről, életükről. Ezekre támaszkodva meg tudom fogalmazni gondolataimat a sikerességről, az olvasásról, e két dolog viszonyáról és mindezekhez kapcsolódóan a könyvtárak szerepéről.

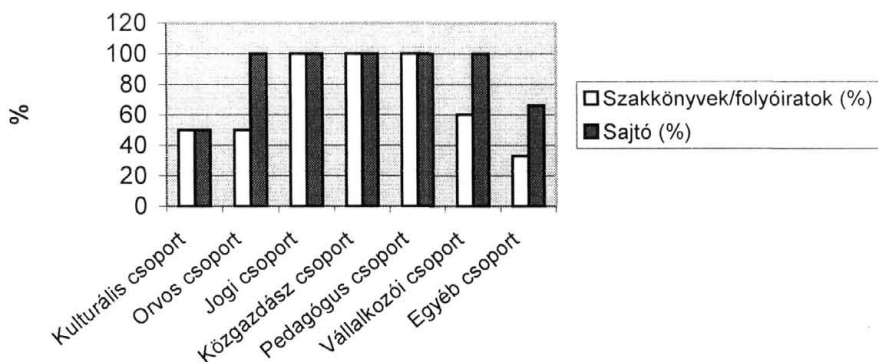
Következtetések, tanulságok

A siker sokszínű fogalom, jelenség, és ezt interjúim alanyai is alátámasztottak. Válaszaikkal tudom igazolni a tény, amelyet a szakirodalom is árnyaltan fogalmaz meg, hogy a sikeresség személyre szabott, szubjektív dolog. Húsz ember, húsz különböző vélemény. Az esetek nagy többségében maguk az alanyok is saját példájukon keresztül alkottak definíciót. Ezzel igazolták, hogy a siker nagyon komplex dolog, mindenkinek mást és mást jelent, és egységes definíciót adni nagyon nehezen vagy egyáltalán nem lehet. Itt idézzük W. Steven Brown szavait: *„Az iskolában töltött idő döntő részében arra tanítanak, hogyan találhatjuk meg az »egyetlen helyes megoldást«. Így aztán már gyermekkorban gyökeret ver bennünk a meggyőződés, hogy minden kérdésre csupán egyetlen helyes válasz van. Ez lehet igaz a matematikában, ám az életben a dolgok sokrétűbbek bonyolultabbak. Sok út vezet Rómába ... Amikor kitűzünk egy célt és kidolgozzuk hozzá a tervet, minden ijeszt, ami zavarhatja ennek megvalósítását, mert úgy gondoljuk, az egyetlen helyes megoldásunk (a tervünk) csődöt mondott. Émile Cartier, a francia filozófus ezt írta annak kockázatáról, ha egy problémához azzal a meggyőződéssel közelítünk, hogy csupán egyetlen helyes megoldás létezik: »Nincs veszélyesebb, mint egy ötlet – ha csupán ez az egyetlen ötleted van.«”* Ez az eszmefuttatás is igazolja állításomat.

A siker vizsgálata egyértelműen maga után vonta az olvasási szokások vizsgálatát. A válaszok is megerősítik, és a szakirodalom is párhuzamot von e két dolog között, vagyis a siker és az olvasás között szerves kapcsolat van. A megkérdezettek valamennyien elmondták, hogy a szakmai előmenetelnek a legtermékenyebb táptalaja az általános műveltség, a magas fokú intelligencia, ez pedig főként olvasás révén sajátítható el. Tehát az általános és szakmai műveltség egymásra épülve hozhatja meg a várt eredményt. Ezen túl megfogalmaztak olyan gondolatokat, melyek hatásos érvnek bizonyultak e vonatkozásban, például hogy az intelligens és művelt ember jobban tud alkalmazkodni másokhoz, a környezet-höz, ami lehetővé teszi számára a könnyebb felemelkedést (48 éves férfi, hőlég-

ballonozó). Ezt a gondolatot igazolja egy másik személy is (36 éves férfi, színházigazgató), vagyis hogy az olvasottság széles látókört, jobb hozzászólási lehetőséget nyújt a dolgokhoz, tehát irányítja az embert az alkalmazkodás során. Volt, akinek a szavai még nagyobb hatással voltak rám (36 éves férfi, fogorvos): szerte a siker és az olvasás között az információszerzés szükségessége teszi szorosabbá a kapcsolatot. Minél naprakészebb információkkal rendelkezünk, annál több lehetőségünk van a kibontakozásra. A rohanó világban tehát olvasására vagyunk utalva, hiszen nincs elegendő időnk arra, hogy széles körű tapasztalatokra tegyünk szert adott területeken, mert egyrészt gyorsan változnak a dolgok, és nincs idő mindent kipróbálni, másrészt pedig egy-egy terület rengeteg információt hordoz, olyannyira, hogy áttekintésük egy emberöltő alatt is lehetetlen. A naprakészség, a jól informáltság tehát az alapkövetelmények ma, vagyis követni kell a tudományok fejlődését, ez csak olvasás révén lehetséges. Az egyik interjúalany (41 éves férfi, igazságügyi orvos szakértő) így fogalmaz: „Az információ hatalom, és az olvasással az ember saját magát nemesíti.” Találkoztam azonban olyan kijelentésekkel is, amelyek cáfolják e véleményeket. A minta egyik tagja (42 éves férfi, vendéglátó-ipari vállalkozó), akinek életében sohasem voltak meghatározóak a nyomtatott szövegek, ennek ellenére élete révbe ért. Más is (26 éves, nő, produkciós vezető) megfogalmazott egy hasonló gondolatot: hogy ti. aki nem tudománnyal vagy kultúrával foglalkozik, az anélkül is elérheti a célt.

A nyomtatott dokumentumok olvasásának csoportonkénti előfordulása a mintában

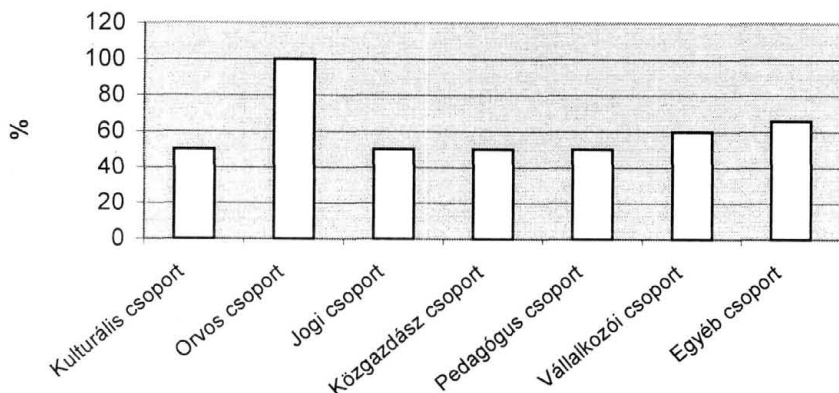

Emellett azonban a megkérdezettek válaszaikkal még sok mindenre rávilágítottak. Elsősorban gondolkodom itt a tudatos önképzésre. A minta többsége tanulmányait követően önművelés révén sajátította el a számára felemelkedést hozó új ismereteket, és csak kevesen választottak ehhez intézményi kereteket. Az olvasás szerepe tehát a személyiség fejlődésében, építésében is jelentős mértékű. Nyomon követhetjük válaszaik alapján az információhordozók technikai fejlődését, és megtudhatjuk, ki hogyan viszonyul az újdonságokhoz (pl.: CD-ROM, internet). Rávilágítanak arra, hogy több esetben rá vannak kényszerítve az új eszközök használatára, ennek érdekében pedig önképzésre van szükségük.

Interjúim alanyainak is kedvező lehetőségeik voltak a művelődésre. Az olcsón beszerezhető, házi könyvtárakban olvasható könyveken túl igényelték a könyvtárak széles kínálatát, a könyvtárosok irányítását olvasmányválasztásukban – főként a szépirodalom olvasásában. Többségük számára akkor még könyvkölcsönző és olvasó hely volt a könyvtár, amelynek használatára mindig tudtak elég időt fordítani. Mára pedig az információ univerzuma lett a könyvtár. Szolgáltatásai az évek folyamán az igényekhez alkalmazkodva kibővültek. Így tehát tengernyi kihasználható lehetőség áll mind a felhasználó, mind a könyvtár előtt.

Nekik azonban mára megváltozott az életvitelük: főképp idejük lett sokkal kevesebb, ugyanakkor többségüknek nagy számú kötetből álló házi könyvtára van. Széles körű elméleti és információs igényüket mégsem tudják csak könyv-olvasással kielégíteni. Egyrészt életvitelük, másrészt szakterületük és a siker naprakészséget igénylő követelménye motivációjának hatására rendszeresen forgatják a köznapri informálódást szolgáló sajtó és a szakajtó termékeit. Sőt a könyv- és sajtótermék vásárlás anyagi korlátait ellensúlyozandó egyre többen felismerték az új típusú információhordozók hasznosságát, így a számítógép- és az internethasználat előnyeit is. Ma tehát sok esetben az elektronikus dokumentumok ugyanolyan jelentőséggel bírnak az informálódás tekintetében, mint a nyomtatott kiadványok. Akiknek minden szükséges irodalom elérhető fizikailag és anyagilag egyaránt, nem veszik igénybe a számítógépes szolgáltatásokat, akik azonban a fenti két tényezőt tekintve nehézségbe ütköznek (pl.: külföldi szakirodalom), előszeretettel használják a multimédiás lehetőségeket. Sőt a számítógép ma már egyre többüknek munkaeszköze, így annak használata rutinszerű. Napközben munkahelyükön van lehetőségük a világhálón böngészni vagy célirányosan kutatni a sokszor teljes szöveget tartalmazó elektronikus formátumú szakfolyóiratok honlapjain, de 35 százalékuk már otthonában is tudja használni az internetet. A legtöbben a szakirodalmat legszívesebben megveszik vagy letöltik az internetről, a hasznosítható információk nagy részét pedig a folyóiratokból és a napi sajtóból szerzik be.

Az internethasználat csoportonkénti előfordulása a mintában

A diplomások számára elsődleges az írott információ, a szóbeli informálódás csak másodlagos szakmai tekintetben. A mindennapi életre vonatkozóan azonban ezek az ismeretszerzési módszerek egyenlő súlyúak.

Beigazolódott tehát feltevésem. Az információnak és a könyvtárnak van szerepe a sikeres életpályák alakulásában. Mondhatnánk, mindkettő nélkülözhetetlen segítséget nyújt a társadalom és az egyén szempontjából a siker eléréséhez.

Szükség volt, van és lesz tehát mind könyvekre mind más információhordozókra, a könyvtárosokra és a könyvtárakra. Változik körülöttünk a világ, az élet. Alkalmazkodnunk kell, hogy megtalálhassuk a számunkra megfelelő utat céljaink megvalósításához. A könyvtár pedig segíteni tud ebben, csak fel kell ismernünk a rohanó világ elmosódó árnyai között a könyvtár épületét, benne a kincset érő dokumentumokat és az őket gondozó könyvtárosokat. Ez a jövő és talán a sikeresség kulcsa is, mint azt az egyik legvagyonosabb interjúalanyom is megfogalmazta (55 éves férfi, autószalon-tulajdonos). Szerinte sikeresnek lenni annyit jelent, mint körülvenni magunkat szakemberekkel, akik a szakterületüket kiválóan ismerik.

JEGYZETEK

- Vlagyimir Laksin: A siker fiziológiája. Debrecen, Európa Könyvkiadó, 1978.
- Mohás Lívia: Ki tudja, mi a siker? Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1986.
- Nagy József András–Sándor András: Mit ér a siker, ha magyar? Budapest, Országos Vezetőképző Központ, 1988.
- David J. Schwartz: Gondolj merészet. Budapest, Magyar Könyvklub, 1994.
- Herbert N. Casson–Wilhelm Ostwald: Sikerről és boldogságról. Budapest, Bagolyvár Könyvkiadó, 1995.
- Győr-Moson-Sopron megye siker kalendáriuma. Fel. szerk. Egri Sándor. Szolnok. Kalendár Kiadó, 1996.
- John C. Maxwell–Jim Dornan: A siker tízparancsolata. Budapest, Network TwentyOne Kft., 1996.
- Zsíros Rózsa: A siker nyomában. Budapest, Magister 93 Kiadó, 1997.
- Alexander Oakwood: A nagy célok: Mi a siker? Mi a boldogság? Budapest, Bagolyvár Könyvkiadó, 1999.
- Váriné Szilágyi Ibolya–Solymosi Zsuzsa: A siker lélektana. Budapest, Új mandátum Könyvkiadó, 1999.
- Og Mandino: A siker magvai [ford. Komáromyné Várady Ágnes]. Budapest, Network TwentyOne Kft., cop. 2001.
- Szegvári Katalin–Érdi Sándor: A siker nagymesterei. Budapest, Sensus Kiadó, 2001.

Balla Ildikó

Budapestről betűkben és bitekben

Áttekintés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiadványairól

A fővárosi könyvtára idén száz éves. A jubileumi esztendő jó alkalom arra is, hogy a Budapest Gyűjtemény – a szintén jubiláló, kilencven éves helytörténeti gyűjtemény – kiadványait számba vegyük.

Gyűjteményünk helytörténeti kiadványait műfajok szerinti csoportosításban mutatom be. Nem térek ki minden műre, hisz korábban Berza László¹ és Csomor Tibor² már behatóan elemezték az itt folyó feldolgozó munkát és a kiadványokat is. Ezek teljes listája az 1981-ben megjelent *Intézményi adattárak* könyvtárakról szóló kötetében³ megtalálható, letölthető szövegfájlként pedig könyvtárunk honlapján tekinthető meg⁴. Nem mutatom be a munkatársaink által Budapest történetéről frott cikkeket illetve tanulmányokat sem – kivéve azokat, amelyek a könyvtár kiadásában önálló kötetként jelentek meg –, nem lehet céloom a gyűjteményhez kapcsolódó publikációs tevékenység teljes körű áttekintése. A kollégáink által szerkesztett és külső kiadónál megjelent művek közül is csak azokat veszem számba, melyeknek anyaga zömmel a Budapest Gyűjtemény állományához kapcsolható. Közel kilencven év terméséből tehát elsősorban a módszertanilag példaértékű, ma is használatos műveket emelem ki, a ránk váró konkrét feladatokon túl pedig elsősorban továbbhaladási lehetőségeket, irányokat vázolok fel.

A Budapest Gyűjtemény kiadványai műfajilag eléggé széles skálán mozognak. Legnagyobb számban természetesen bibliográfiák készültek, szám szerint ötvenöt kötet jelent meg. Az állományunk különösen értékes kincseiből készült hasonmás- és forráskiadványok, valamint kisnyomatványokból és plakátokból összeállított válogatások száma húsz. A harmadik csoportot – szöveggyűjtemények, irodalmi válogatások – nyolc mű alkotja. Szintén nyolc, korabeli forrásokkal, dokumentumokkal, várostörténeti írásokkal ellátott fotó-, valamint képes album jelent meg az évek során. A kiállítási katalógusok és hozzájuk kapcsolódó képes kiadványok száma hat. Ezt követi öt adattár, lexikon; a sort a tanulmánykötetek, illetve a konferenciákhoz kapcsolódó kiadványok négy köteté zárja. A gyűjtemény által kiadott művek legnagyobb része természetesen nyomtatott formában jelent meg, ám az utóbbi években számos CD-ROM-on, interneten hozzáférhető adatbázis, szövegfájlként letölthető bibliográfia⁵ is készült.

I. Bibliográfiai kiadványok

A Budapest Gyűjtemény a kezdetektől élen járt a várostörténeti kutatásokat segítő bibliográfiák összeállításában. A gyűjtemény első vezetője, Kelényi B. Ottó

a bibliográfus feladatát ma is érvényes módon a következőkben határozta meg: „A várostörténeti vonatkozású irodalom nagy része szélesebb tárgyú monográfiákban, kisnyomtatványokban, folyóiratokban és hírlapokban lévén, csak hosszabb technikai munka árán tárható fel. Fontos feladata a kutatás technikai részének megkönnyítése és a különböző szövegekben szétszórt adatok repertoriális feldolgozása”⁶

A gyűjtemény által kiadott első bibliográfia Kelényi B. Ottó szerkesztésében 1929-ben, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 80. évfordulójára jelent meg. A következő évtizedekben az ő irányításával folytatták a bibliográfiai sorozat megjelenítését egy-egy témára, időszakra vagy földrajzi helyre szűkített válogatás közreadásával. A bibliográfiák mindegyikét egy-egy tanulmány vezeti be. A téma irodalmát nem csupán gyűjteményünk anyagának feldolgozásával, hanem további közgyűjtemények, sőt némely esetben külföldi szakirodalom felhasználásával gyűjtötték össze. Szerkeztük világos, a tételek annotálása részletes, tipográfiajuk példamutató volt.

Az 1954-ben munkatársi gárdájában is megerősített, újra önállóvá vált gyűjtemény a korábbiaknál nagyobb ütemben kezdte meg a város 1950 előtti történetével kapcsolatos nyomtatott dokumentumok, kéziratok feltárását.⁷ Ekkor a Budapest Gyűjtemény könyv-, időszaki kiadvány- és térképállományának teljes feldolgozásán túl más közgyűjtemények anyagát is számba vették. E már-már heroikus munka eredményeként 1967 és 1974 között jelent meg a hat kötetből álló, közel százezer tételt tartalmazó *Budapest története a kezdetektől 1950-ig* című monumentális bibliográfia, melyet a szakma és a sajtó is nagy lelkesedéssel fogadott. A mutatóval immár teljessé vált „hétkötetes” bibliográfia ma is alapvető eszköze a mindennapos tájékoztató munkánknak, és nem kerülhető meg Budapest 1950 előtti történetének kutatásában.

Az 1970-es végén, 1980-as évek elején a bibliográfiai munka célja a Budapest Gyűjtemény állományának teljes feltárása volt. Ma már látható, hogy ez a feltárás indokolatlanul részletező módon folyt, az egyes kötetek terjedelme ennek következtében arányaiban jóval túlhaladta a hétkötetes bibliográfiaét is. Némileg megváltozott koncepció eredményeképpen az ezt követő években (1984–1990 között) készült kurrens bibliográfiák két kötete már válogatott formában, több év anyagát tartalmazó kötetekben jelent meg.

Mindenképpen meg kell emlékeznünk a hetvenes évek végén megjelent tematikus bibliográfiai sorozatról, a Csomor Tibor szerkesztette *Budapesti füzetekről*. Kötetei aktuális témakörökben (agglomeráció, közlekedés, környezetvédelem, iparfejlesztés) kínáltak válogatott irodalmat. A szelektálás és az analizálás, annotálás módszereit tekintve ezek a gyors tájékoztatást szolgáló bibliográfiák jó segédletnek bizonyultak.

A számítógépes feldolgozás 1992-ben indult a TexTar adatbázis-kezelő program helyi igényekhez alakított verziójával. Ez a gyors és differenciált visszakeresési lehetőséget nyújtó adatrögzítő program hatalmas előrelépést jelentett. A kurrens adatbázisban már a bibliográfiai rekordok minden lényeges adatalemére keresni lehetett, a szokásos logikai operátorok és szűrők segítségével kombináltan is. A különféle tárgyszótipusokat külön indexfájlok tárolták, külön kereséseket indíthatunk a szaktárgyszavak, illetve a művekben tárgyalt személyek, testületek, objektumok, földrajzi helyek listáiról. A tételeket általános témakörökbe is besoroltuk, és

tárgyidő és időintervallum szerint is mutatóztuk. A tárgyszórendszer ellenőrzött, a nevek egységesítettek, szabványosak. A szinonimák, kvázi-szinonimák, névváltozatok között „lásd”-típusú, a névváltozások között „lásd még”-típusú utalásokat hoztunk létre. Az adatbázist az adott időszak fontosabb budapesti eseményeinek és a különféle tárgyszavak között létesített összefüggéseknek, relációs kapcsolatoknak (mi hol található, ki, mikor építette) a „lexikona” egészítette ki.

Az 1950 és 1980 között megjelent monográfiákban, gyűjteményes kötetekben, folyóiratokban, évkönyvekben megjelent Budapestre vonatkozó cikkek és tanulmányok közel harmincezer tételes cédulaanyagát pályázati támogatással a '90-es évek végére sikerült ugyancsak TexTar alapú adatbázisban rögzítenünk. 2000-ben az Arcanum Adatbázis Kft. közreműködésével CD-ROM-on tettük közzé ennek a bibliográfiai gyűjtésnek az eredményét a Wactris for WEB nevű program alkalmazásával⁸. Egy év múlva a korábbi, nyomtatott bibliográfiáink (1981–1983) válogatott tételeivel kibővített anyag a könyvtár adatbázisait tartalmazó CD-ROM-on is megjelent. Napjainkban folyamatosan bővítjük a nyolcvanas évek válogatott tételeivel. Az adatbázis 2004-től a könyvtár honlapján is elérhető.⁹

Ikonográfia és digitális várostörténeti képarcívum

A városral kapcsolatos képi ábrázolások cédulaanyagát (amely eredetileg a szöveges bibliográfiák mellékterméke volt) a gyűjtemény munkatársai több évtizeden át használták az olvasószolgálati munkában. A vizuális dokumentumok iránti megnövekedett érdeklődés azonban egyre sürgette a *Budapest története képekben 1493–1980* című képbibliográfia megjelentetését. A cédulaanyag szerkesztése, ellenőrzése és a hiányok pótlása 1975-ben indult, az elkészült két kötet azonban csak 1983-ban, a Fővárosi Tanács anyagi támogatásával jelenhetett meg. A további kötetek megjelentetése a költségek emelkedése miatt megakadt, csupán öt év elteltével adhattuk közre az ikonográfia folytatását öt füzetben, s végül a mutatókötetet 1994-ben. A közel százezer tételes, nyomtatott bibliográfia és kiegészítő cédulakatalógus (a budapesti események leelőhelyeit tartalmazó közel 25 ezer tétel kézirat maradt!) ma is hasznos információs segédlet.

Az ikonográfia korszerű folytatása a digitális várostörténeti képarcívum, mely egy rendszerben tárolja az eredeti (fotóarchívumi) és a kiadványokban megjelent képek szöveges adatait, és a rekordokhoz kapcsolatosan tartalmazza az ábrázolások digitalizált változatait is. A képi adatbázis építéskor két dokumentumforrásból merítettünk: a mintegy 120 ezer képet tartalmazó fotótárunkból és az imént említett képkatalógusból. A számítógépes képarcívum továbbfejlesztésétől egyfelől informatikai előnyöket várunk, másfelől a dokumentumok megővéséről is gondoskodni kívánunk. A feldolgozást a leggyakrabban keresett, századfordulón készült archívumi fotók és a korabeli mappákban megjelent sokszorosított fényképek leírásával kezdtük meg. E képek többé-kevésbé azonosítottak voltak ugyan, de csak legszembevetőbb motívumaik szerint. A mechanikus adatrögzítés mellett tehát alapos adatkutatót is végzünk. Így nemcsak megbízhatóbb szöveges információk kerültek a képek mellé, hanem lényegesen javult a visszakereshetőség is. Hátszám-pontosságig meghatároztuk a képeken látható épületeket, megadtuk az építészek és más közreműködők nevét, szűk időintervallumokra csökkentve következtettük ki a felvétel időpontját. A rekordok egyebek közt tartalmazzák az egységesített szerzőségi és címadatokat, a kép tárgyának leírását, a műfaji, téma-

köri besorolást, a szaktárgyszavakat, az ábrázolt személyek, földrajzi helyek, intézmények, objektumok egységesített neveit, a készítési és a tárgyidőt, a kapcsolódó publikációra vagy más körülményre vonatkozó egyéb szöveges adatokat. Rögzítjük továbbá az egyes példányváltozatok saját címadatait, a példány technikai jellemzőit (fotótechnika, eredetiség, színesség, méret, fizikai állapot stb.), valamint a nyilvántartási és egyéb adminisztratív adatokat (raktári jelzet, ideiglenes hely, leltári szám, beszerzési adatok, jogi helyzet, jogtulajdonos, többes példányok, reprodukciók stb.). Ha a hordozó könyv vagy időszaki kiadvány, akkor hagyományos könyvtári bibliográfiai rekord kapcsolódik a példány leírásához. A leírás formájában a könyvtári szabványokat és a nemzetközi ajánlásokat követjük.

Eddig kétezer-hatszáz kép tartalmi és példányleírását (ötezer-kétszáz rekordot) és mintegy ötezer képfájl rögzítettük. A képekről archiválás céljából 20–30 Mb nagyságú RGB másolatok készülnek TIF-formátumban, a helyi és a webszolgáltatásra pedig kisebb, JPG-formátumú variánsokat állítunk elő. Ma már ez az adatbázis is elérhető a könyvtár honlapjáról.

II. Forrás- és hasonmás kiadványok

A gyűjtemény ritkabecsű régi dokumentumait tették könnyen hozzáférhetővé a különböző forrás- és hasonmás kiadványok. Kiemelkedő vállalkozás volt a Bél Mátyás latin nyelvű műveinek pest-budai fejezeteiből készült kötetek modern fordításban, kétnyelvű szöveggel és magyarázó jegyzetekkel ellátott kiadása a *Fejezetek Budapest múltjából* sorozatban. A gyűjtemény néhány ritkaságnak számító, XV–XVI. századi nyomtatványának, régi naptáraknak, Mezősy László, '48-as honvédtiszt kéziratosa leveleinek, Max Paur Félix reformkorból fennmaradt, gyűjteményünkben „hártyalapokon” őrzött rajzainak, egy ismeretlen angol utazó 1686-os beszámolójának faksimile kiadásai folytatták a sort. Megjelentetésüket álmányvédelmi okokon kívül elsősorban ritkaságuk indokolta.

A hasonmás kiadványok sorát napjainkban inkább a gyakran használt adattárak számítógépes változatai folytatják. Digitalizálásukat sürgette, hogy közülük számos mű, így például a budapesti cím- és lakjegyzékek kötetei a gyakori használat miatt végső pusztulás előtti állapotba kerültek. E fontos kiadványsorozat 1900-as kötetének névtára Budapest Főváros Levéltárával közösen megkezdett projekt keretében készült el digitalizált formában, és adatbázis-változata hozzáférhető az interneten. Vályi András *Magyarországnak leírása* (Buda, 1796–1799) és Fényes Elek *Magyarország geográfiai szótára* (Pest, 1851) ugyancsak a gyakran olvasott történeti művek közé tartozik. Az Arcanum Adatbázis Kft. által elkészített digitális szöveg webadatbázis-szolgáltatás keretében és html-változatban is megtalálható honlapunkon és DVD-lemezen is hozzáférhető.

III. Irodalmi válogatások

Kiadványaink sorában külön sorozatot alkotnak a nagy írók budapesti vonatkozású műveiből készült szöveggyűjtemények, válogatások. Létrejöttük, megjelenésük irodalomszerető és -értő munkatársaink lelkesedését dicsérte. Milyen volt

Budapest ábrázolása a 18. században, valamint Jókai, Arany, Ady és Krúdy műveiben, mi jellemezte a kiválasztott művész Budapesthez kötődését – ezt próbálta rekonstruálni a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tanulmányok sorozatában megjelent öt kötet. Sajnos, a későbbi évek feldolgozó munkájában a dokumentatív műfajokkal szemben egyre inkább háttérbe szorult a szépirodalmi alkotások analitikus feltárása. A legfontosabb Budapestet ábrázoló irodalmi művek ma is gyűjteményünk részét képezik. Terveink között szerepel, hogy Budapest az irodalomban (munka)címmel e régóta elhanyagolt tevékenységet megújított formában eleve-
nítsük fel.

IV. Képes kiadványok

A gyűjtemény gazdag könyv- és folyóirat-állománya, fotó-, plakát- és kisnyomtatvány-gyűjteménye számos (és nem kizárólag) helytörténeti kutatásnál szolgált kincsesbányaként. Az itt őrzött gazdag forrás- és illusztrációs anyag segítségével számos jeles kiadvány, film, tanulmány készült.

1995-ben Faragó Éva szerkesztésében jelent meg *A reformkori Pest-Buda* című gazdagon illusztrált, színes album, amely metszetek, festmények, litográfiák és korabeli irodalmi idézetek (Jókai, Széchenyi, Wesselényi, Nagy Ignác) segítségével mutatja be a város XIX. század eleji képét, mindennapjait.

Budapest környéki települések 1950 (Nagy-Budapest létrejötte) előtti életét, lakóit mutatja be fotók, képeslapok és idézetek, hangulatos szemelvények segítségével Fodor Béla és Horváth Tamás *A másik Budapest* című könyve. A mai külvárosokat bemutató kötet több fővárosi helytörténeti gyűjtemény anyagának felhasználásával készült. Ugyancsak Fodor Béla állította össze a Herminamező Polgári Kör kiadásában megjelent a *Hősök tere: képes történelem* című albumot is.

Sándor P. Tibor és Kincses Károly közös könyve a *Fotó – város – történet*, amelyhez szintén kapcsolódott kiállítás, a főváros egyesítésnek 125. évfordulójára, 1998-ban jelent meg. A magyar fotótörténet félszáz jeles mesterének Budapestet dokumentáló fotói láthatók a kötetben. A képek mellett a fényképezsokről szóló esszéisztikus életrajzi írások és a képeken látható várostájakhoz, eseményekhez kötődő várostörténeti publicisztikák olvashatók.

A sort Karner Katalin és Csapó Katalin a közelmúltban megjelent és e folyóirat hasábjain 2004 áprilisában bemutatott *Reklámélet Pest-Budán és Budapesten 1845–1945* című reklám- és várostörténeti képes albuma zárja. Az utóbbi néhány mű mindegyike jól példázza a más intézményekkel való sikeres együttműködést, a múzeumi és könyvtári archívumok anyaga közös hasznosításának létjogosultságát.

V. Kiállítási katalógusok

A Budapest Gyűjtemény számos kiállításon mutatta be egy-egy városrész, történelmi korszak, esemény vagy intézmény történetét. A tárlatok eleinte a nagy történelmi évfordulókra készültek. Az elsőt 1936-ban, Buda visszavívásának évfordulóján rendezték. Néhány cím az utóbbi évek kiemelkedő tárlataiból: *Rikkancs*

a hirdetőoszlopon (1993), *Budapest fürdőváros* (1993), *A pesti mozi száz éve* (1995), *Kísérleti lakótelep. A hatvanas évek Budapestje sajtófotókon* (1997), *Hitélet Pest-Budán* (2001), *Eladó e táj* (2003), *Pest-budai vigasságok* (2003), *Mándy mozi* (2003), *100 éves a főváros könyvtára* (2004).

A régi kiállítások képeit, hangulatát csak emlékezetünk idézheti fel. Napjaink rendezvényeiről már honlapunkon is tudomást szerezhetnek az érdeklődők, egyes kiállításaink teljes anyaga is megtekinthető a weben. Katalógus a *Budapester Donaupanoramen in historischen Photographien – Dunai városképek történeti fotókon* című, Bécsben bemutatott fotókiállításához (német nyelven), illetve a *Vendégváros Budapest: a fővárosi vendéglátás és idegenforgalom a városfejlődés tükrében: 1873–1930*, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeummal közösen rendezett kiállításához készült magyar, német és angol nyelven. 1996-ban jelent meg a Susan Zimmermann és Sándor P. Tibor *Gyermeksorsok és gyermekvédelem Budapesten, a Monarchia idején* című kiállításához készített katalógus, amely a bemutatott képi forrásokkal és a közölt tanulmánnyal a szociálpolitikai oktatás számára máig hasznos segédlet lett. Kuriózum az élcslapokból gyűjtött, karikatúrákban elbeszélte várostörténeti kiállítás kibővített anyagából 1998-ban megjelentetett *Micsoda város! Karikatúrák a 125 éves Budapestről* című képeskönyv is.

VI. Adattárak, lexikonok

Kremmer Dezső már a gyűjtemény alapításakor, 1913 októberében megjelent tanulmányában fontosnak tartotta egy, a város történetét bemutató „gyűjteményes munka” megírását. „Olyan városi lexikonra gondolunk, amelyben minden fővárosi polgár megtalálná a feleletet az őt érdeklő városi kérdésekre”.¹⁰ A Budapest lexikon tervét Zoltán József 1955-ben megjelent írása¹¹ vetette fel, de csupán 1973-ban, a városegysítés 100. évfordulóján jelent meg az első „igazi” Budapest lexikon Berza Lászlónak, a Budapest Gyűjtemény akkori vezetőjének főszerkesztésében (húsz év után 1993-ban pedig ennek a bővített és átdolgozott kiadása). Ma már egyre több városrész, kerület jelenteti meg önálló lexikonát. Ezek sorát gazdagítja az 1999-ben megjelent *Zuglói lexikon*, melyet gyűjteményünk egyik munkatársa, Fodor Béla szerkesztett.

A város életének gyors változásai azonban újabb Budapest lexikon megjelenését sürgetik. Távlati terveink között szerepel, hogy a várostörténeti adatbázisra és a várostörténeti e-archívumra (is) alapozva elkészítsük a Budapest lexikon új, multimédiás CD-ROM-mal kiegészített kiadását, amelyben valamennyi szócikkhez kapcsoljuk a legmegfelelőbb irodalmi hivatkozás full-text változatát, fényképeket, mozgóképeket, hanganyagot is.

VII. Tanulmánykötetek, konferenciákhoz kapcsolódó kiadványok

Budapest történetével kapcsolatos munkássága kapcsán elsőként Kelényi B. Ottót kell kiemelnünk, aki a bibliográfiák szerkesztése mellett számos tanulmányt írt Buda és Pest korai történetéről. Zoltán Józsefnek, a Budapest Gyűjtemény egyik korán elhunyt vezetőjének neve bár több bibliográfiához kapcsolható, ám tuda-

mányos munkássága elsősorban a barokk és reformkori Pest-Buda társadalmának, népi szórakozásainak bemutatásával vált ismertté (ez utóbbi mű a főváros néprajzi pályázatán 1959-ben nagydíjat nyert).

Faragó Tamás szerkesztésében 1988-ban jelent meg a *Pest-budai árvíz 1838* című gyűjteményes kötet a *Fejezetek Budapest múltjából* sorozatban, amelyben levéltárosok, történészek elemezik a reformkori katasztrófa társadalmi és gazdasági hatását. A tanulmányokhoz részletes bibliográfia és kronológia is társul.

Az utóbbi években a Budapest Gyűjtemény több konferenciát is rendezett. A *Félhold és kereszt* című törökkori kiállítás alkalmával sorra került tudományos konferencia előadásait magyar és török nyelven, illusztrált kötetben adtuk közre. A 2002 októberében megtartott *A város könyvtárnoka: Konferencia Szabó Ervin születésének 125. évfordulója alkalmából* című tudományos tanácskozás a századelő kulturális életének és várospolitikájának történeti vonatkozású tanulmányait tartalmazza.

VIII. Napjaink kihívásai

Terveink formálásakor mindenképpen figyelembe kell vennünk a használói igények utóbbi években történt változásait. Változott a közönség összetétele: szembeötlő a diákság arányának növekedése (hasonló tendenciákat regisztrált a helyismereti könyvtárakban, 1998-ban végzett felmérés is¹²), a média egyre erőteljesebb érdeklődése, nőtt a piaci szereplők részéről történt megkeresések száma. Megváltozott a használat módja is, használóink nagy része a hosszás kutatás helyett a gyors és célirányos információszerzést helyezi előtérbe. Egyre gyakoribb a dokumentum és információ közvetlen, elsősorban digitális változatban történő szolgáltatása iránti igény, valamint az üzleti célú felhasználás.

Tapasztalataink alapján ma elsődendő feladatnak látszik részt venni abban a széles körű digitalizálási munkában, amely egyrészt a nagy érdeklődésre számot tartó, ám muzeális jellegük miatt nehézkesen hozzáférhető kiadványokra terjed ki; másrészt azokra, amelyeknél a hordozóváltás szinte az egyetlen esély az információtartalom megőrzésére. A könyvtár digitalizálási programjának keretében tervezzük a kismennyiségű-gyűjteményünk 1848–1849-es anyagának (kb. kétezer kétnyelvű falragasz) teljes feldolgozását, a mintegy negyvenezer darabos és a pusztulás szélén álló háború előtti sajtókivágat-gyűjteményt, folytatjuk a fényképek, a metszetrégi-ségek, adattárak digitalizálását.

A nemzeti kulturális örökség elektronikus hordozókra történő átmentése idő- és munkaigényes feladat, csupán pályázati támogatásokkal és más intézményekkel, (múzeumokkal, levéltárakkal, kerületi helytörténeti gyűjteményekkel) együttműködve, illetve a nemzeti projektek (NDA, SULINET) keretében valósítható meg.

A bibliográfiai munkában legfontosabb célkitűzésünk, hogy korábbi adatbázisaink anyaga – amely az 1950 és 2004 között megjelent Budapest történetével kapcsolatos műveket, cikkeket, tanulmányokat tartalmazza – teljes terjedelmében egy interneten elérhető adatbázisban álljon rendelkezésre. A kurrens feltáró munka hamarosan a Corvina rendszerben folytatódik, így lehetővé válik a más rendszerekhez történő kapcsolódás, közös tárgyszóképzlet (OSZK TEZAUROSZ/KÖZTAURUSZ) használata.

Az MNB IKR és számos más szakbibliográfia hiányát mi is érezzük a napi feldolgozó munkában. A budapesti vonatkozású anyagnak jelenleg csupán egy részét tudjuk igényesen feltárni, sok fontos tanulmányra csak hosszú keresgélés után bukkanunk rá, sokszor csak hivatkozásokban, lábjegyzetekben. Többek között ezért tartanánk fontosnak az előrelépést a közös cikkadatbázisról szóló elképzelések megvitatásában, amelyben az elsősorban a Budapestre fókuszáló történeti és városépítési folyóiratok, évkönyvek feldolgozásával vennénk részt.

A bibliográfiai és digitalizálási együttműködést az évenkénti helytörténeti konferenciákon a kollégák már régen sürgetik, s ezt vetette fel a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros hasábjain közelmúltban megjelent tanulmány¹³ is. Az előzőekben bemutatott kiadványok, publikus adatbázisok, elektronikus dokumentumok sorát gyarapító újabb terveink megvalósításában nyitottak vagyunk a közgyűjteményi kooperációkban vagy nemzeti örökségvédelmi projektumokban való részvétellel. A könyvtári kiadvány fogalmát ugyanis az új informatikai térben a korábbinál jóval szélesebbnek tekintjük, akár a közreadott anyagra, akár a kiadásban közreműködők körére, akár a célközönségre gondolunk.

JEGYZETEK

- 1 Berza László: Várostörténeti források föltárása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteményében. = *Tanulmányok. Budapest múltjából*, 22. 1988. 567–581. p.
- 2 Csomor Tibor: Budapest helytörténetének bibliográfiai műhelye. = *Könyvtári Figyelő*, 36. 1990. 5/6. 550–563. p.
- 3 [Berza László]: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye. = Intézményi adattárak. Berza László, szerk.: Könyvtárak. Bp.: OSZK KMK, 1981. 24–34. p.
- 4 http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/budapest_gyujtemeny/kiadvanyok
- 5 Budapest történetének bibliográfiája 1950–1980. Sántháné Antal Sára, főszerk. Bp. Arcanum, CD-ROM, 2000. A FSZEK adatbázisai CD-ROM-on. Budapest történetének bibliográfiája 1950–1983. 2001.; http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/budapest_gyujtemeny/adatbazisok
- 6 Kelényi B. Ottó: A Fővárosi Könyvtár Budapest Gyűjteménye a városkutatás szolgálatában 2. r. = *Könyvtári Szemle*, 1934. 52. p.
- 7 Zoltán József: A Budapest története bibliográfiájának tervezete. = *FSZEK évkönyv*, 1949–1954. 4. 1955. 108–113. p.
- 8 Budapest történetének bibliográfiája 1950–1980. Sántháné Antal Sára, főszerk. Bp. Arcanum, CD-ROM, 2000.
- 9 http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/budapest_gyujtemeny/adatbazisok
- 10 Kremmer Dezső: Egy budapesti lexikon tervezete. = *Könyvtári Szemle*, 1913. 1. 69–71. p.
- 11 Zoltán József: Legnagyobb helyismereti gyűjteményünkről. = *Könyvtáros*, 10. 1961. 1. 17. p.
- 12 Gáncsné Nagy Erzsébet: Kérdőíves felmérés a megyei és városi könyvtárak helyismereti munkájáról 1998 decemberében. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2000. 1. 23–28. p.
- 13 Mezey László Miklós–Vajda Kornél: A hazai helyismereti munka néhány időszerű kérdése. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2004. 4. 3–11. p.

Ködképek egy könyvtáros múltjából (6)

Egy lepusztult ház tüzetes leírása

Aki az OSZK főépületében, a Nemzeti Múzeumban székelő terekben dolgozott (a '80-as évek derekáig), annak különös lelki viszonya volt – megvallottan, megvallatlanul – a nemzeti könyvtár sok-sok más telephelyű részlegével. Én az '50-es évek végén, a '60-as esztendőök elején rendszeresen jártam át hivatalos ügyekben „Pollack”-ba, de a Múzeum utca 3-ról csak arra emlékszem ebből az időből, hogy ott volt a Keresztury Dezső vezette Színháztörténeti Osztály – ahol „Dezső bácsi” szép, őszülő sörényét hátravetve ült a félhomályos irodájában, az előtérben, sötétbarna íróasztalánál, sok-sok színi plakáttal körülvéve a drága Monori Lolli avagy a figyelmes Hankiss Elemér mindig szívélyesen fogadott –, meg hogy a 'géhá'-ba oda kellett átmenni a felső emeletre. Ezt a centrális részleget Pálinkás úr (bocs' az idioszinkráziáért: elvtárs) vezette, de kedvesen bánt az emberrel a jó és szép Rakovszky Éva, és tüzetesen intézte az ember munka- és bérügyi dolgait a drága emlékű Hernádi Dénes (aki méneskari tiszt volt, majd kitelepített, és altiszti szerepkörből küzdötte fel magát az íróasztali munkáig). No meg az sem volt mindegy, hogy a Raffaello-madonnákat idéző, szép, hosszú hajú S. Zsóka is akkoriban ott dolgozott a földszinten, sőt, az ő hallgatag, bájos alakját már csak megpillantani, mosolyában elgyönyörködni – rajongással vegyes élményt ígért sokaknak.

Mint „ködképi” emlékezéseimben korábban már említettem, több éves – szinte árulás-gyanús! – munkahelyi kanyar után a '60-as évek alkonyulatakora az OSZK-nak ebbe az épületébe 'zupáltam be' újra. Nevezetesen a nemzeti könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjába. Sokemeletes „business center” emelkedik most ott a Múzeum-kert és a Baross utca között, rátartian csillogtatva a Kálvin térre eső üveghomlokzatát – ennek baloldali, hátsó traktusa emelkedik a könyvtár hajdani (mellék)épületének helyén. Tán nem is a magam, de a korszak művelődéstörténetének adalékeként – bizonyos korábbiak ismétlését is vállalva – megpróbálom egy 'szinoptikus', több idősíkot egymásba csúsztató emlékezés formájában megidézni ezt a házat, sorsom, hivatásom, mindennapi munkám eme, ma már fantomszerűen felrémlő helyszínét.

* * *

Mohamedán vallású és a jog szerint is több feleséget tartó különös bég, mágnás és vivő – Freistättler Jenő – palotája volt egykor ez az 1870-es években felhúzott, a Múzeum utca elején álló historizáló gipsz-díszekkel ékesített, háromemeletes

épület. (Ennek a homlokzatát kényszerült a mai építető újra elkészíteni – emögött azonban modern épületszerkezet van; amit ma látni, az egy „Potemkin-fal” képe.) A nemzeti könyvtár – pontosabban a magyar állam – valamikor a '40-es évek végén, az '50-esek elején jutott az épület birtokába. Ebben a házban helyezkedett el a földszinten, az első és a második emelet egy részén a KMK, a másodikon a színházi gyűjtemény, a harmadikon a gazdasági hivatal meg a bibliográfiai osztály. Mint ahogy ez a korabeli városépítészetben ismert gyakorlat volt, a háznak volt egy első, „úri”, palotaszerű része (erkélyekkel), és volt a sötét, függőfolyosós belső rész – egykor a földszinten, bizonyára fénytelen, rossz cselédlakásokkal. A szocializmus felettébb nagy egyenlősítő volt, így összemosta e traktusok közötti különbségeket – ócska és diszkomfortos lett az egész. Mivel a mellette lévő épületet a háború alatt lebombázták, az építmény rúd tűzfalaival, mintegy a fenekével fordult a térre, de hát ez fel se tűnt nagyon a sok foghíj mellett, ide legalább hirdetményeket lehetett rakni. Udvara rosszul volt megvilágítva, és ott egypár civil bérlakás is „lappangott”. Volt idő, '58–59 táján, amikor ide, e szürke-matt, lepusztult udvarra tolt a délutánonként a Vácraól szabadult Tóth Bálint, a költő (Keresztury kijárt engedélye alapján, mivel Bálint akkor a tér sarkán árult könyveket) a lelakatolt, gurulós, fedeles könyveskocsiját. Az épület vedlett homlokzata mögött azonban a lépcsőház és pár emeleti szintér anakronisztikusan őrzött még valamit egy egészen más kor eleganciájából és ízléséből. A korhadó nagy kapu, a hajdanán hintó- és kocsibejáróként szolgáló kapuszín – balján a portásfülkével –, valamint a lépcsők márvány-pádimentje meg a lépcsőkörlátok szürke pormacsák fedte fémkörlátjai a vedlettség és a rossz megvilágítás dacára mutattak még valamit a lovagi palota múltjából – egyáltalán nem egy könyvtár, holmi „hivatalos” építmény benyomását kelteve.

A kapuszínből balra jutott az ember a könyvtártudományi dokumentáció szobáiba, a félemeleti fordulóból nyílt a KMK szakkönyvtára. Ha felfelé tartott, az első emeleti lépcsőfordulóban a különböző irányú ajtók és járatok között tükör fogadta a lépcsőház falán (külső látogató számára, ha fontos, hivatalos tétje volt a jöttének: utolsó alkalom egy ellenőrző, öngazító pillantásra). Ha az ember jobbra fordult, a módszertani intézet központi titkárságára ért, ahol eligazították a tétovát. Ha nem az igazgatói irodában volt dolga, hanem valami könyvtár-technológiai ügyben keresgélt, akkor a jobboldali irányban egymásba nyíló helyiségekbe ért. (Ezekben a szobákban próbálgatta délutánonként Sebő Feri – aki rövid ideig építészként szolgálta a könyvtárügyet – meg barátja, Halmos Béla a korai zeneszámaikat; itt, az egyik Múzeum-kertre néző szobában írt és telefonált évekig dinamikus Vargha Balázs, fogadta látogatóit, íróársait Fodor András). Szabályos körjárat volt ez az utcai – beüvegezett „kukszlikra” tagolt – szobasor. Az ott dolgozók rutinosan, a vidéki könyvtáros kollégák némi tétovasággal igazodtak el a katedrálüveges ajtók félhomályos labirintusában.

Ha az első emeleti lépcsőforduló tükörportáljánál az illető nem jobbra, a igazgatóság irányába fordult, hanem balra, akkor ez az irány három esélyt rejtett magában. Ha középfokú könyvtáros tanfolyamra, vizsgára, továbbképzésre, értekezletre igyekezett a kolléga, akkor a belső folyosóról nyíló nagyterembe ment. Ez a nappal is neonvilágítású terem (hajdanán, a bég és lovag-báró idejében bizonyára intim mulatságok, kisebb bálók helyszíne) lehetett mindenféle munkahelyi rendezvény és oktatási alkalom, előadás és vizsgázás színtere. Ha vaskos kérdőíveket

cipelt valaki (esetleg egy gyanúsan szakállas interjúkészítő), akkor biztos lehettél benne, hogy az az először Gerő Vera, majd Kamarás István vezette olvasásszociológiai osztályra igyekezett. Ezeket az ablak nélküli, a természetes világítást nélkülöző szobákat egy ideig ők, majd szobacserékkel a könyvtárosoktatást szervező, irányító szakemberek „lakták”. A harmadik esély az volt, hogy az említett előadótermet hátulról megkerülve az Új Könyvek szerkesztőségébe igyekezzen a személy (tudós- és íróféle recenzorok). Ez volt a körjárat, „labirintusnak” a másik ága – innen lehetett a „könyvtár-technológiai”, majd az igazgatósági szakaszokra vissza is kanyarodni – a „kukszlik” mögött elhaladva. (Erről a helyszínről, szerkesztőségi és helyismereti munkálkodásom kapcsán már esett szó.) Az első emelet hátsó – nagyjából a Baross utca irányába eső – traktusa a munkanapok déli időszakában vált fontossá: itt volt az OSZK ebédlője. A melegítőkonyhából 12-től 3-ig szálltak az illatok a intézmény különböző épületeiből idejáró dolgozói ebédlőasztalok fölé.

A Múzeum utcai épület második emelete amolyan két komponensű „vegyes-felvágottnak” hatott. A lépcsőházból balfelé a Színháztörténeti Tárbá és ugyanakkor a Bibliográfiai Osztály kurrens részlegébe is el lehetett jutni. De volt ennek az osztálynak egy másik, jobb felőli megközelítése is. Ha azonban ezen a szinten nem térülve-fordulva, hanem frontálisan vágott előre az illető, akkor egy rideg függőfolyosón át egy ideig a Tudományos és Szakkönyvtári Osztály, később meg a Hálózati (hálózatfejlesztési) részleg négy helyiségből álló szobáiba jutott be. Ez volt az én világom! – Könyvtári statisztika, könyvtárépítés, jogi ügyek, gyermekkönyvtári problematika, hátrányos helyzetű olvasók, szakszervezeti könyvtárak, normatívák, szakkönyvtári kérdések, részlegspecifikus ügyek (pl. a zenei könyvtáraké), szakfelügyeleti gubancok és „általános” közkönyvtári dolgok különböző felelősei, szakértői ültek, írtak, telefonáltak ezeknek az udvarra néző, rossz világítású szobáknak az íróasztalainál (hacsak egy-egy referens nem volt „kiszálláson”, értekezleten vagy a magas minisztériumban). Ez már a hátsó traktus (az ebédlő fölé eső) teteje volt: fölötte csak bádogtető meg a főváros – változatos felhőzetű – ege magasodott.

A harmadik szintnek alapvetően világos volt a logikája: jobbra a 'géhá'; balra a Bibliográfiai Osztály retrospektív csoportja. A magyar nemzeti könyvkiadás nagy múltjának feltárása, valamint a mindig bizonytalan, izgalommal terhes pénzügyek helyszínei. Ez utóbbiba az ember szorongva, de reményekkel teli szívvel lépett be – kissé izzadtan szorongatva a táppénzes papírját, a kifizetési bizonylatát vagy bármi egyéb munkaügyi dokumentumát. (A pénzügyi főosztálynak egy nagy intézményben mindig is olyasféle volt kulcspozíciója, ami a Pénzügyminisztériumnak a többi főhivatalhoz való viszonyához hasonlítható.)

Ennek az épüleleírásnak és topográfiának az alapján aligha lehet rekonstruálni azt, ami mindig több mint a fizikum, több mint a falak, a padozatok, a mennyezetek, zűrös íróasztalok valósága. Azt a százezernyi dolgot, a munkálkodás milliónyi pillanatát, azt az esendő akármit, ami a Múzeum utca 3-ban zajlott évtizedeken át. Mert mi idézheti meg például Szentmihályi János okos szemüvegének csillogását és fanyar mosolyának emlékét, amikor a „hungarika bibliográfia” problematikájába vagy egy nagy ívű filológiai eszme-futtatásba merült? És mi hozhatná fel az idő mélyéről a filozófus Nyakó István lelkesültségét, ahogy az étteremben is – a spenótfőzelék elhűlésével mit sem törődve – a dialektikus logika geometriai

vetületeit magyarázta lankadatlanul az asztaltársainak? A barátságok, rivalizálások, gyanakvások, szerelmek, nagyrabecstülések, feszültségek és humorizálások sok-sok rejtett hálózatát, amiből az emberi közösségek textúrája alakul, hogyan is lehetne felidézni?

* * *

Hogy azért mégis némi emberi arculata legyen ennek a múltba tűnt, fantomszerű épületnek, három – amolyan helyi anekdota-féle mozzanatot felidézek...

Sallai István szeretett reggelenként a Hálózatfejlesztési Osztályra az első emeltről feljönni – a kávéját fogyasztotta el Sente Ferenc, Bereczky Lászlóné, Vargha Balázs (és mások) társaságában. A „szakma” és a „politika” kérdései körül körözött mindig ilyenkor a beszélgetés. A halála előtti időkben azonban már el-clfáradt, ha valaki túl hosszan és bonyolultan fejtette ki a véleményét – le-lehunyta az okos szemét, és néha talán még el is szunnyadt. Mint aki már unja a „fiatalok” vitáját, fontoskodásait. Akkoriban ceruzaelemekkel táplált kis kézi számológépekkel dolgoztunk, és olyan hatást keltett ezekben a pillanatokban ez a bölcs, okos ember, mint amikor az energiarudacsák kezdenek kimerülni, és a kalkulátor kijelzője kezd kihagyni olykor.

Nemcsak a szakkönyvtári kérdések, a műfordítás, de a rímek csöndes, halk és megfontolt szavú mestere volt pár évig a szobatársam. Egyik, országosan ismert igazgatókollégánk – a maga nevezetes, testes, jovialis mivoltában – egy időben gyakran tett látogatást az osztályon és konzultált Szentével. Mikor végzett és átvonult egymásba nyíló munkaszobáinkon, az utolsó teremben kezét rázott a kollégákkal, majd betette maga után ajtót és ment a függőfolyosón át a lépcsőház irányába... Munkatársunk, aki az ajtó melletti íróasztalnál foglalt helyet, egyszer az ajtócsukódást követően mosolyogva emelte fel a fejét. Kész volt az alkalmi a „kétsorossal”, a frappáns rímmel: „Atöleltek kis kacsók, aztán jött a tokacsók”...

Téli késő délután. Füst és neonvilágítás az irodai szobákban. Akkor tíz éves körüli fiam, kézen fogva a hétéves kishúgát – mivel nem találták az otthoni lakáskulcsot – elszánt képpel állítanak be a Kálvin téri irodai szobába, az osztályra. Megállnak a középső szoba ajtajában és kezitesókolomoznak zavartan. „Valami szülőt keresünk” – mondja András fiam. A „valami szülő” meglett, hiszen az én magam voltam.

* * *

Ki-ki „kulcsokat” keresett, a maga módján, nagy és kis kérdések megoldásához akkor is – mondhatjuk most már visszarévedve, humorosan bölcselkedve. Meg „valami szülőt”. Vagy meglelte vagy elvesztette (hogy aztán újra elveszítve, meglelje). Mikor hogy? Az új Kálvin téri irodapalotában – a könyvtári múltak helyén – is így lesz. Azokba az üvegfalú irodaszobákba is egyszer majd hasonló módon surrannak be az emlékezés porcicái... Így – és véglegesen másként.

Fogarassy Miklós

Sándori Zsuzsanna
1957–2004

Két évvel ezelőtt szinte villámcsapásként ért minket a hír súlyos betegségről. Nagy elszántsággal küzdött ellene, de nem sok esély adatott számára. Végiggondolva életpályáját, az jut eszembe, hogy úgy élt, dolgozott, mintha csak tudta volna, hogy kevés az ideje.

1980-ban pályakezdő vegyészként került a Kőbányai Gyógyszerárugyár Műszaki Könyvtárába. Feladata a szakirodalmi tájékoztatás, a külföldi adatbázisokban való on-line témafigyelés volt. Rövid idő alatt – a mostani mércével tekintve mostoha körülmények között – a kémiai információkeresés meghatározó alakjává vált. Ezekben az években a könyvtár még nem rendelkezett közvetlen kapcsolattal ezekhez az adatbázisokhoz, ezért más budapesti kutatóhelyekre kellett utaznia egy-egy lekérdezés érdekében. Nagyon fiatalon, 1983-ban lett a könyvtár vezetője. Ettől az évtől kezdve rendelkezett a könyvtár egy városi telefonvonalon keresztül közvetlen on-line kapcsolattal, amely jelentősen megkönnyítette a kutatók szakirodalmi tájékoztatását. Nagy súlyt fektetett az olvasók megfelelő tájékoztatására és képzésére. Tanfolyamokat szervezett, és útmutatókat készített az újabb és újabb információforrások használatáról. Mint írta: „Minél jobban ismeri az olvasó a könyvtárat, annál inkább értékeli lehetőségeink gazdagságát.”

Vezetése alatt a könyvtár szolgáltatásai gyorsan bővültek. 1991-ben komoly előrelépést jelentett a CD-ROM-ok megjelenése, majd 1994-től a könyvtár bekapcsolódott a vállalati hálózatba. Rövid időn belül a könyvtár saját szerveréről érthették el a szolgáltatásokat az olvasók. Folyamatosan képezte magát, nemcsak a hazai és külföldi szakirodalom rendszeres olvasásával, hanem 1983-ban szakinformátori másoddiplomát is szerzett. Tudását nemcsak munkatársaival és az olvasókkal osztotta meg, hanem cikkeiben a könyvtáros közösséggel is, majd a '90-es évek második felében az ELTE könyvtár szakos hallgatóival is. Gyakran fordultak hozzá a későbbiekben is, hogy okos tanácsaival segítse munkájukat, publikációs tevékenységüket. Hamar felismerte az internet–intranet nyújtotta lehetőségeket. Sokat tett a világhálózat elfogadtatásáért, azért, hogy mint értékes információközvetítő lehetőség beépülhessen a mindennapi munkánkba. A könyvtár elsőként jelent meg a vállalati intraneten Web-könyvtár nevű szolgáltatásával. Vezetése mellett a könyvtárnak éveken keresztül irányító szerepe volt az intraneten való publikálás minden formájában. Az oldalakat mindig igényes tartalmi és esztétikai megjelenés jellemezte.

Egyik legkedvesebb témája a könyvtármenedzsment volt. Sokévi kutatómunka után könyvbe is foglalta felhalmozódott ismereteit. A *Hosszúra nyúlt útibeszámloló a könyvtárvezetési ismeretek (b)irodalmából* című mű nemcsak a könyvtárvezetők, könyvtáros hallgatók számára alapmű, hanem mindazok számára nélkülözhetetlen olvasmány, akik könyvtári marketinggel foglalkoznak. 2002-ben a Richter Gedeon Rt. vezetősége az intranet vállalati bevezetésében kifejtett munkáját Richter Alkotói Díjjal ismerte el.

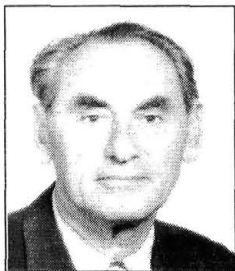
Mindig tele volt ötlettel, gyakran a kort megelőző újítási elképzeléssel. A könyvtárban folyó munkát szigorúan a vállalat érdekeihez hangolta. Nagy szakmai tudása mellett is legendásan szerény tudott maradni. A maga kedves, csendes stílusában is határozott és következetes vezető volt. A könyvtárban folyó munka más vállalati könyvtárak számára is példaértékűvé vált.

Családjának, nekünk, közvetlen kollégáinak, a könyvtár látogatóinak és a szakma egészének nagyon hiányozni fog.

Emlékét szívéinkben őrizzük.

Wittinghoff Judit

Benedek Jenő 1916–2004

2004. május 31-én 88 éves korában elhunyt Benedek Jenő, az Országos Műszaki Könyvtár nyugalmazott igazgatója.

1916. június 25-én született Rákospalotán. 1933-ban érettségizett a II. Rákóczi Ferenc Felsőkereskedelmi Iskolában. Továbbtanulni a kor faji rendelkezései miatt nem tudott, egy műszaki szakmát tanult ki. Diplomát 1961-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karának történelem – könyvtár szakán szerzett. A '30-as évek végén az ország elhagyására kényyszerült, a háború végét követő évben tért haza. Szakmai pályafutását az Országos Találmányi Hivatal keretei között szerveződő Dokumentációs és Tájékoztatási Osztályon kezdte. Ebből az osztályszervezetből formálódott ki rövidesen a Műszaki Dokumentációs Központ, amelyet egyesítettek a Technológiai Könyvtárral. Ebben az intézményben lett 1952-ben a tudományos, majd a feldolgozó osztály vezetője. 1964-ben az akkor Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ nevet viselő intézményen belül önállóan működő Országos Műszaki Könyvtár igazgatójává nevezték ki. Ezt a pozíciót töltötte be 1980-ban történt nyugdíjba vonulásáig. 1966-tól tagja volt az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanácsnak. Kezdetől fogva feladatot vállalt a műszaki könyvtárosok szakmai képzésében, az oktatási tematika kidolgozásában és tananyagok írásában.

Munkáját Szocialista Kultúráért (1954, 1970, 1983), Munka Érdemérem (1969) és Szabó Ervin Emlékérem (1974) kitüntetésekkel ismerték el.

Ezek egy élet száraz tényei, de amikor az elmúlás megfellebbezhetetlen törvényével szembesülünk, az ember, az egyedüli, az egyetlen és megismételhetetlen lény képe merül fel az emlékezetünkben, az élők egészséges önzésével át- meg- átszöve saját életünk emlékképeivel.

Az OMKDK szakmai alma materem volt. Itt nagyszerű „tanároktól” tanultam meg dolgozni, kaptam szakmai utamat végigkísérő könyvtárosi szemléletet. A hála érzete mindig élt bennem, de ma már egyre több a szomorúság, hogy lassan el kell búcsúznom mindazoktól, akik ifjúságom tanúi, szakmai „karrierem” elindítói, egyengetői voltak. Benedek Jenő az egyenlők első sorában áll.

Munkatársait munkájuk, csak a munkájuk, elkötelezettségük alapján ítélte meg. Ha ez az ítélete kedvező volt, az illető élvezte főnöki segítségét szakmai munkájában, előrehaladásában és védelmét a hivatal, a munkatársak „packázásaival” szemben. Szigorú ember volt, szigorú, mint egy jó tanár, mint egy igazi apa. A vétséget soha nem utólag emlegette, mindig a vétővel szemtől-szemben rendezte el. A munkahely és munkaidő szent volt számára, magánéletét az elkerülhetetlen minimumon túl férfias szeméremmel, már-már zárkózottsággal élte. Ötvenévesen súlyos szívinfarktuson esett át, amiből – természetesen a szerető és féltő család segítségével – úgy lábalt ki, hogy vasfegyelemmel és akarattal teljes életmódváltásra szorította önmagát. Az urbánus ember felfedezte a természetet, a horgászás magánya és nyugalma adta kikapcsolódás örömét.

A munka mellett a család is szent volt számára, és minden bizonnyal örök menedék. Könyvtáros felesége, orvosná lett lánya, majd fényt sugárzó két fiúunokája adta munkás, majd nyugdíjas éveinek biztos, féltő és óvó hátterét.

2000-ben telefonon beszéltem vele utoljára, amikor egy álláspályázat elnyerésekor – végiggondolva szakmai pályafutásomat – rádöbbsentem arra, hogy ő tett rá arra a sínpályára, ami ide vezetett. Zavart, dadogó köszönő szavaimat elvágta. „magának köszönje” – dörmögte a készülékbe, és a továbbiakban csak életem folyásáról faggatott, válasz nélkül hagyva még a hogylétére vonatkozó kérdéseimet is.

Benedek Jenő 88 esztendőit élt, egy küzdelmektől és szörnyűségektől sem mentes, munkában, sikerekben, örömeiben teljes életet. Az elmúlás veszteség, mégpedig a mi veszteségünk, mert egy értékkel ismét kevesebb lett. Kiáltjuk hát: Kyríe eleison...

Rády Ferenc

Könyvtári évszázad Hódmezővásárhelyen

Ha az „információs sztrádán száguldozók” hajlandók egy kicsit visszavenni az eszeveszett tempóból, egészen biztos, hogy nem fogják megbánni, hiszen Kőszegfalvi Ferenc „idegenvezető” kalauzolásával izgalmas időutazás részesei lehetnek, visszatekinthetnek Hódmezővásárhely – 1880 és 1972 közötti – *Könyvtári évszázadára*. A múltba tekintő, történelmi korok hangulatát hitelesen megidéző könyvtártörténetben a Hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár közel száz esztendejének eleven színekkel megérezkített históriája kel életre. Az olvasó a dokumentumok és a fekete-fehér fotók tükrében is megpillanthatja azoknak a korabeli könyvtárosoknak, a könyvtárugyet támogató lelkes „kívülállóknak” az arcát, akik hittel és szeretettel, elhivatottsággal és a kultúra iránti rendíthetetlen elkötelezettséggel végezték napi feladataikat, építették, gazdagították szűkebb pátriájuk szellemi életét. Az olvasó tehát nem „száraz és szikár” adtaközlést talál a kötetben, mert a statisztikák számai és a kronológia adatai is mind „lélekkel” töltődnek fel.

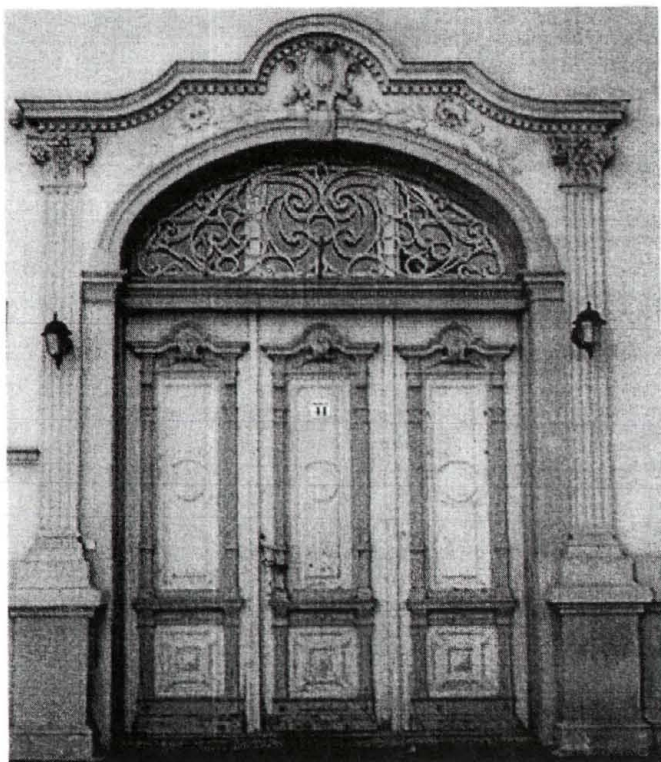
A szerző élvezetes stílusban, már-már szépirodalmi ihletettséggel mutatja be az olvasónak a tárgyalt időszak történelmét, kultúrtörténetét. A rövid bevezetőben a város török hódoltság idejéig visszanyúló krónikáját adja. A történelmi képsorokból megtudható, hogy Vásárhely Hunyadi Jánostól kapta mezővárosi kiváltságát, amelyet a török hódoltság idején is sikerült megőriznie: annak ellenére, hogy a XVI–XVII. században a területet folyamatosan megsarcolták, a város és környéke nem néptelenedett el. A XVIII. században az itt élő parasztok ún. tanyás gazdálkodást folytattak, és „e sajátos gazdálkodási rendszer az első világháborúig terjedő időszakra, mintegy kétszáz évre biztosította a színmagyar, kálvinista, ellenzéki város általános fejlődését”. Ennek a fejlődésnek köszönhető, hogy a XX. század elejére megnőtt a város lélekszáma, a századforduló idején megkezdett építkezésekkel pedig a mai Hódmezővásárhely városképeznek lényegét alakították ki az építészek. A városháza, a gimnázium, a közkórház és még számos nevezetes, ma is álló épület készült el a XX. század hajnalára, és ebben az időben alapították meg a múzeumot, és nyitották meg a városi könyvtárat is. Sajnos azonban ennek az örvendetes folyamatnak hamar vége szakadt. A polgárosodási folyamathoz ugyanis semmilyen feltétel nem volt adott: a 25 holddal rendelkező, törpebirtokos és földnélküli lakosság körében egyre nagyobb lett a nyomor, a gazdasági és társadalmi feltételek pedig nem kedveztek a kultúra fölvirágzásának sem. Így azután az arra szomjazóknak enyhet adva, csupán „búvópatakként csörgedezhetett a városban a korabeli kultúra”. Különös sors jutott ebben a komor tablóban a városi könyvtárnak is. Az 1880-ban alapított közkönyvtár 1907-ig ugyanis csak papíron létezett, és közel egy emberöltőnek kellett eltelni ahhoz, hogy a könyvtáralapítás nemes szándéka végre kézzelfoghatóvá váljék. 1906-ban Szalay Józse-

fet (1870–1937), a könyvszerető rendőrkapitányt bízták meg a könyvtár megnyitására előkészítésével, ő pedig kidolgozta a használati és működési szabályzatot, rendezte az állományt, és így a könyvtár 1907. május 12-én megnyithatta kapuit első olvasói előtt. Számos érdekességet tudhat meg az érdeklődő a XX. század elejének könyvtári életéről, az itt dolgozók (Székely János [1882–1945] volt az intézmény első könyvtárosa) feladatairól, az olvasói forgalomról, amely évről évre öröndetesen növekedett. Fontos esemény volt 1911-ben az első könyvtári katalógus megjelentetése, amelyben egyszerű szakrendbe sorolva, hét csoportba osztva olvashatták az érdeklődők – a beszerzőknek köszönhetően – a meglehetősen jó színvonalú állomány könyvészeti adatait. Ez idő tájt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének megbízottjai rendszeresen látogatták a könyvtárat, hogy tanácsaikkal segítsék az intézmény munkáját. (Érdekesség, hogy 1920-ban Móra Ferenc volt a főfelügyelőség megbízottja.) Az első világháború megakasztotta a könyvtár további fejlődését, a háború után pedig az intézmény sorsa, jogállása is kérdésessé vált. 1938-ra következett be némi változás, amikor a város polgármestere Varga Józsefet bízta meg a könyvtári és múzeumi anyagok gondozásával. A második világháború után az évekig „lefojtott energiák” fölszabadulásával általánossá vált a szellemi pezsgés a városban. A könyvtár állományának gyarapodása 1949-től 1952-ig ugrásszerűen nőtt, ám pontos adatok az állományról még 1956-ban sem álltak rendelkezésre. A könyvtár ekkoriban már szakirányú végzettséggel (az első alapfokú könyvtáros tanfolyamot 1963-ban rendezték Vásárhelyen) rendelkező dolgozókat keresett munkatársaknak, a könyvtárvezetői pozíció pedig 1962-től, Kirschner Márton kinevezése után jó időre stabilizálódott, az intézmény állapota azonban ennek ellenére is meglehetősen ellentétes vonásokból álló képet mutatott. „Könyvtárunk a [vele szemben támasztott] követelményeknek jelenlegi adottságai mellett nem tud kielégítően megfelelni” – olvasható Kirschner Márton 1971 szeptemberében született beadványában, amelyet a megyei és városi tanácsnak címzett. A levél folytatásában leszögezi: „A jelenlegi elhelyezés nem tartható fenn huzamosabb ideig sem a terület nagysága, sem a könyvvállomány állagmegóvása, sem a munkahely- és szociális ellátottság szempontjából”. A könyvtár ilyen körülmények között és ilyen állapotban érte meg az átszervezést és a Szegedre való átköltöztetést 1972-ben. Az intézmény életében ezzel a döntéssel véget ért egy korszak. A könyvtár elsősorban áldozatkész dolgozóinak, munkatársai máig példaértékű tevékenységének köszönhető, hogy a nehéz körülmények ellenére is nagyon sokat tudott tenni Vásárhely szellemi életének föllizításáért. Érdemes elgondolkodni a gazdag történeti tabló szereplőinek életén, hiszen az ő erőfeszítéseik máig hatnak, bár a technikai fejlődés okán hatalmas változás részesei lehetünk valamennyien, az azonban elvitathatatlan, hogy ha a gépeket irányító „személyzet” lélektelenül végzi munkáját, akkor csupán a hideg valóság színterévé válhat a könyvtár, ám ha nemcsak ésszel, de lélekkel, elhivatottsággal telítődik a szolgálat, akkor még a XXI. században is megtartó erő lehet a kultúra minden csarnoka.

(Kőszegfalvi Ferenc: Könyvtári évszázad. Hódmezővásárhely 1880–1972. Németh László Városi Könyvtár, Hódmezővásárhely, 2003. 96 p.)

Bartók Györgyi

Kőszegfalvi Ferenc
Könyvtári évszázad
Hódmezővásárhely
1880 - 1972

3K
3K 3K 3K
3K 3K